

Studiecirkel – häfte 3

Innehåll

Jakt	2
Sill.....	7
Kvarnar och sågar.....	9
Brännvinet.....	18
Bränneriet på Smedstorp.....	25
Tobak.....	28
Kopparbruket Chatrinefors.....	29

Jakt

Den 28 januari 1736 blev för rätten av skogvaktaren Mårten Eckersten uppvist fyra st. skinn och av kronoskytten Lars Stockman två st. dito efter rävar, som de enligt upptedde trovärdige mäns utgivne attester själva skjutit och komma att svara emot deras innevarande års lön. Och på det de ej vidare måtte betjäna sig av samma skinn till uppvisande, så blevo öronen på dem avskurne.

Den 4 februari 1731 uppviste kronoskytten Lars Stockman skinn efter tvenne rävar, dem han efter bevis av corporalen Johan Palmboom och nämndemannen Anders Persson i Hällingsjö skjutit på åtel. Skogvaktaren Mårten Eckersten uppvist skinnen av fem rävar, dem han utom skall skjutit, blivandes öronen avskurne. Vid nya saköresmedels (bötespengars) inflytande vill tingsrätten förhjälpa honom till den betalning, honom enligt 23 kap.6§ Byggningsbalken härföre tillkommer.

I 1773 års dombok finner man på sidan 589 ”följande förening om skallgång och rovdjurs utdödande, som är slutad emellan samtelige hemmansbrukare i Björketorps socken och vilken de anhålla att rätten ville i domboken intaga och med domskraft stadfästa:

1:mo skall var och en i sitt grannelag och sina kreaturs valldrevor jämte de parker, som av allmänningen vart grannelag tilldelat bliver, hava en noga uppsikt, huruvida rovdjur av vargar, rävar och lodjur därut vistas och sig uppehålla och till den ändan då yngletiden vanligen infaller hava all flit och möda ospard dylika odjurs ulor (Ulva 1, f. hide, bo för fyrfota rofdjur. Ula, f. räf- eller gräfsvinskula) uppsöka och ungarna med de gamla avskaffa, antingen genom nödig skallgång eller eljest som lämpligast ske kan.

2:00 då spårnö infaller skall var och en göra sin flit med all åhuga (omsorg) dylika rovdjur var i sin trakt uppspåra och inringa samt genast skallbud utfärda, den som dess tvenne paragrafers innehåll försummar och det bliver bevist att odjuren sig under yngletiden eller spohrsnö (spårnö) uppehåller och det ej till känna giver, plikte första gången 1 och andra gången 2 daler smt.

3:io Alla som kreatur hava utom dem lagen frikallar vare sig vem det vill skall vara skyldig gå med skallbud, sig å förelagde dag, tid och ort med behållet, pålitligt och manbart folk infinna och icke som förut med skada skett skicka barn eller opålitligt folk vid 1 dalers bot. Lika bot vare för den som skallbud nedsätter eller förvillar.—

4:to Alla skallfogdar, som väljas och skola vara fem stycken, skola själva vara vid skallen. Deras göromål bliver att tillse, så allt går ordentligt till, varföre en av dem kommer alltid att vara vid garnen, tillse dess riktiga utsättande och att garnkarlarna, som bliva av skallfogdarna utvalda, göra sin skyldighet. De övriga skallfogdarna utsätta armarna (vargnätets fångstarmar), bak- och skrämiskallen, placera nödige män eller överflödige skyttar på sina ställen samt ständigt fram och tillbaka recognoscera på armarna och flera nödiga ställen, så var och en gör sin skyldighet.

För övrigt efterleves lagen strängeligen till alla sina delar som 23 kap. Byggningsbalken dicterar.

Johan Ulric Ekman i Hällingsjö. Nils Andersson i Brätared, nämndeman. Anders Svensson i Furuberg, nämndeman. Bengt Andersson i Bugierde, Sven Olufsson i Björketorp, Anders Olufsson i Björketorp, Anders Olufsson i Annestorp, Anders Andersson i Biörboås,

Anders Olufsson i Berg, Anders Andersson i Ö. Rävlanda, Erik Månsson i Ö. Rävlanda, Lars Börjesson i Lindås, Anders Andersson i Stockabäck, Lars Hansson i Gisslå.

Att föregående förening är ljudeligen på kyrkovallen uppläsen, samtyckt och underskreven intygas. Carl Magnus Montin. Johan Leenberg (d.v.s. kyrkoherden och länsmanen).

Vid hösttinget 1782 tilltalade kronoskogvaktaren Anders Stålberg för eftersatt skall Anders Bengtsson och Anders Svensson i Habäck, Bengt Börjesson och Bryngel Andersson Kärred, Anders Andersson, Pehr Eliasson och Måns Andersson i Stockabäck, Nils Jönsson och Nils Andersson på Apelnäs, Thore Andersson, Pehr Hansson, Anders Isaksson och Börje Olofsson i Buarås, klockaren Nils Lundahl samt Anders och Bengt Månssöner i Nedre Wärrred.

Svarandena anförde att väl på kyrkovallen efter slutad gudstjänstblivit av kronoskogvaktaren tillsagd, det påföljande dagen skall i Björketorps socken skulle förrättas efter rävar, men som därvid icke många av socknemännen voro närvarande, så hava de ej heller vid skallen kunnat infinna sig. Och som rävarna, vilka skulle efterskallas, visat sig på andra sidan om ån, där svarandena icke vanligen hava sitt skallelag, så hemställa de även sådant till sitt urskuldande.

Dom; Som det är erkänt, att kronoskogvaktaren lät om söndagen på kyrkovallen utgiva skallbudet samt sådant sätt är även så säkert som genom budkavlar och för allmogen mindre besvärligt, svarandena dessutan icke kunna bevisligt göra att de om skallen varit okunniga, alltså och i stöd av 23 kap. 3§ B.B. prövar tingsrätten rättvist sakfälla en var utav svarandena för sitt förfallolösa uteblivande till 32 sk. species vite.

Vid hösttinget 1787 företogs ett mål mellan Anders Arvidsson i Gräsryd och Lars Assarsson därstädes angående plikt och ansvar för att denne senare idkat olovlig jakt med hund och bössa. Svaranden nekar.

Första vittnet soldaten Lindelöv: att han inom ett år sett Lars Assarsson skjuta en tjäder på Björketorps sockneskog i förbudna tiden och såg även Carl Johansson och skogvaktaren Ståhlberg tillika med svaranden gå på tjäderjakt men vet icke huruvida de skjutit, helst de icke voro med den gången tjädern sköts.

Olof Holmberg i Björketorp har sett Lars Assarsson i skogen med bössa inom tvenne år, varvid han hörde ett skott och i detsamma råkade Assarsson, som frågade efter tjädern, men om han då fick någon tjäder, vet ej vittnet.

Carl Johansson i Gräsryd har sett svaranden gå med bössa i förbuden tid samt att han nyttjat jakthund och förlidet år skjutit på en tjäder, som likvisst då ej föll. Kronoskogvaktaren Ståhlberg berättade, att svaranden gått med bössa både förbuden tid och annars, men vittnet vet ej i vad ändamål, icke heller att han har jakthund. Anders Ståhlberg vittnade lika med sista vittnet, tilläggandes alla dessa vittnen att svaranden är skallfogde och att förmodligen till att döda rovdjur går med bössa.

Rätten beslöt ålägga Lars Assarsson att vid nästa ting med ed fria sig från anklagelsen.

Till sommaringet 1790 hade häradsborna inkallats att höra, huruvida de ville fortsätta det med herr överjägmästaren Gustaf Adolph Gyllensvärd ingångna contract om ludringens (jakt med förgiftat åtel) uppehållande eller icke. Från Björketorps socken hade infunnit sig Olof Larsson i Anderstorp, Carl Johansson i Gräsryd och Anders Assarsson i Granlid, vilka

enhälligt förklarade, att under den tid ludringen blivit verkställd, hade skadedjuren tilltagit och till deras utödande hade ej någon anstalt kunnat tagas genom skallgång, helst de fleste ansett sig icke vara skyldige bevista skallgångar, och hade de utlagde ludren icke varit dödande utan både hundar och andra djur därav förtärt, vilka icke dött eller en gång blivit sjuka. I anseende härtill och då den hittills nyttjade ludringen icke medfört den verkan, därav skäligen förväntas bort, socknefullmäktigerna i detta häradet förklarade enhälligt, att de icke vilja det med herr överjägmästaren Gyllensvärd ingångna ludringscontract fortsätta utan hellre uppliva de förut i varje socken träffade överenskommelser om skallgångar, varigenom skadedjuren säkraste kunde utödas.

Handelsmannen herr Sherman i Hellingsjö inlämnade bevis att han utom skallgång dödade fem gamla rävar, varföre Sherman därför erhåller i belöning av häradets lott i sakören 40 skilling.

Vid hösttinget 1795 hade Bengt Svensson i Barekulla inkallat Wilhelm Månsson i Röberg för att han i somras i otidighet utfarit, då han av dess (Bengts!) bud i egenskap av skallfogde blivit tillsagd vakta en s.k. rävuhl.

Vittnet Andreas Bengtsson i Hall utsade, att han var tillstädes, när kåranden genom bud lät tillsäga svaranden att vakta rävuhlen, varvid denne utlät sig som orden föllo: "Jag giver rävuhlen tusend djävlar och även den som skickat budet."

Svaranden erkände vittnesmålet och sakfälldes för en ed till 1 rd. 16 sk. samt för en ohövvisk utlåtelse till 10 sk. böter.

I domboken för sommaringet 1789 läses: Det hade flere av invånarne å denna ort hos K.B. anført, huru angeläget det vara ville, att vad lagen stadgar om skadedjurs utödande noga handhaves samt föreslagit vidtagande av ludringsanstalt i denna orten, varest årligen skadedjur, i synnerhet vargar, som i skogarna hela året hava sitt tillhåll ansenligt tilltagit, i anledning härav hade K.B. remitterat detta ärende för att vid tingsrätten i häradsboernas närvaro undersökas. Och inställde sig nu efter utgångne allmänna kungörelser för Bollebygds socken välborne herr Abraham Wilhelm Silfverhjelms (född 1754 på Djupsås i Essunga sn., styman i Ostindiska kompaniets tjänst 1794, hovjägmästare 1818, död på Forssa i Bollebygd 1835) och Pehr Andersson i Fläskjum, för Björketorps sn. kaptenen välb. hr. G. af Dittmer och Anders Olufsson i Skogsgärde samt för Töllsjö sn. Kronolänsman Lenberg, varandes likvisst en stor del av socknarnas invånare personligen tillstädes.

Efter någon överläggning och sedan det berättats, hurusom invånarna i Marks och Wedens härader redan förenat sig om ludring samt därom avslutat ackord med lantjägmästaren Bökman, så anmälde Bollebygds och Töllsjö socknemän sig vara beredvillige och nöjde att ingå uti samma villkor som förenämnde häraders invånare, dock att socknemännen betala 6 sk. av matlaget samt torpare och soldater 1 sk. Men fullmäktigen för en del i Björketorps socken Andreas Olofsson i Skogsgärde ville icke häruti ingå utan ansåg vanliga sättet med skallgång vara tillräckligt för odjurens förekommande, varemot de övriga häradsboerna yrkade att som Björketorps socken ligger innesluten emellan Marks Härad och Bollebygds socken, så vore det ej för ändamålet tjänligt att några få personer i socknen sig ludringsbesväret undandroge, vadan de påstodo att Björketorps socknemän måtte ålägga däruti ingå gemensamt med de övriga häradsboer, det åter fullmäktigen för Björketorp hemställde till K.B:s prövning och avgörande.

Landjägmästaren Bökman anförde att han av skyldig aktning för häradsboernas förtroende åtagit sig ansvaret för duglig ludring i 4 års tid räknat från den 1 nästkommande oktober. De tvenne första åren åtager han sig väl ej betala de kreatur, som av odjur kunna dödas, men de tvenne sista åren förbinder han sig till fullkomlig ersättning för den skada odjuren göra, påståendes att utav detta häradet på 6 sk. av matlaget och 1 sk. av torpare och soldat.

Häradsrätten tillstyrker det Björketorps socknemän gemensamt med de övriga häradsboerna på lika sätt med dem ludringsanstalten vidtaga och uti det med Bökman slutade contract ingå med enahanda villkor som Marks och Wedens härade, vilket till K.B:s vidare omprövande hemställles.

Till tinget i maj 1798 hade kapten af Dittmer inkallat skallfogden Anders Assarsson i Sandlid, Anders Jonsson i Furuberg och Olof Eriksson i Furuberg Storegården med påstående att de lagligen måtte ansvara för olovlig och obehörig pantning hemma i kärandens hus. Varemot Anders i Sandlid återstämt kaptenen för att han oaktat erhållne bud flera gånger försummat skallgång samt underlåtit vid makt hålla och anskaffa vargnät.

Kaptenen biträdades i rättegången av hejderidaren Bökman, som uppgav att genkdranden (genkäranden) (Anders i Sandlid) kommit till Hällingsjö för att panta herr kaptenen för försummad skallgång och ehuru de erhållit tillsägelse att låta bli detta besvär av den anledningen, att kaptenen icke är skyldig skicka folk till skall, sedan han särskilt ingått i ludringsavgiften, togo de likväl en på köksbordet liggande silversked såsom säkerhet för de förmente böter, vilket givit anledning till stämningen.

Anders Assarsson erkände detta förhållande med tillkännagivande att han och hans medfölje icke ägt den minsta kunskap angående att kapten af Dittmer ingått uti ludringsavgiften, helst hela Björketorps socken icke allenast inför häradsrätten undandragit sig allt deltagande härutinnan, utan ock allt sedermera samfält gått till skall utan gensägelse, undantagande kapten D., vadan han trodde sig berättigad utpanta de böter, den förut fastställda överenskommelsen i denna väg utsätter. Företeddes till styrkande härav utdrag av denna rätts dombok den 5 mars 1773 innehållande att samtelige hemmansbrukare i Björketorps socken med varandra ingått förening om skallgång och rovdjurs utödande i flere punkter, ibland vilka följande till denna fråga hörande intagas.-

Alla som kreatur hava, utom dem lagen frikallar (se tidigare anført utdrag!). Dessa böter skall skallfogdarna var i sin lägedel uttaga så fort någon sig därtill gör förfallen och fördelas dessa böter på det sätt, att skallfogdarna eller angivarna få tredjedelen, då de övriga två tredjedelarna användas till ludring och varg- och rävgropars anläggande, vilket som nyttigast prövas kan.-

Av nämnden intygades på tillfrågan att en ovanlig mängd av vargar och andra rovdjur hela denna vinter och vår upphållit sig i skogarna här i härade, att skallgång flere resor i Björketorps socken blivit anställd, helst någon synnerlig nytta av ludringsanstalten ännu icke försports.

De anklagade frikändes från böter och ålades att återställa den pantade skeden.

Till vt. 1817 hade Carl Andersson i Björboås blivit instämd av Johannes Nilsson och Pehr Assarsson i Gräsryd i påstående att visa med vad rättighet han om dagarne kan utlägga

öppna rävsaxar och ersätta värdet av en fårhund, som i en sådan sax blivit skadad och sedan av Carl A:n ihjälskjuten.

Svaranden förklarar att han icke allenast förmanat sina grannar att icke lössläppa sina hundar under den tid han haft rävsaxar utlagda i Röbergs gärde utan även låtit i Björketorps kyrka sådant kungöra med tillägg att var och en finge skylla sig själv, om någon skada timade, vilket ock med av Carl Månsson i Stockabäck och Anders Andersson i Gräsryd utgivet bevis nu styrktes och anhöll svaranden i följd härav om befrielse från allt ansvar.

Utslag: Alldenstund den rättighet icke kan svaranden betagas att på vad sätt han lägligast förmår fånga rävar och andra skadedjur och han även iakttagit den honom åliggande skyldighet att till efterrättelse behörigen kungöra, det han av rävsaxar sig begagnade till ovannämnda ändamål samt det ställe, varest de voro utlagda, fördenskull prövar H.R. rättvist ogilla käromålet och svaranden från allt ansvar denna gång befria.

Vid st. 1821 berättades att Olof Andersson på Backa torp utom skall här i Bollebygds härad och socken fångat och dödat ett ungt varglo (Göpa) som till bevis lämnas. – Därjämte skinnet efter här ovan nämnda skadedjur uppvistes och sedan till förekommande av missbruk öronen på detsamma blivit avskurne, beslutade domstolen att på begäran bevis häröver meddela.- [I äldre tider skiljde man mellan tre färgformer av lodjur: "Kattlo", för ovanligt fläckiga lopälsar, "Varglo" för gråaktiga (förmodligen egentligen loarnas vinterpäls) och "rävlo" för rödaktiga päls typer (förmodligen loarnas sommarpäls).]

Man läser i 1813 års dombok (den 30 sept. mål nr. 86, sid. 1067) följande: K B:s ämbetsbrev under den 19 sistl. augusti av innehåll, att då erfarenheten ju längre dess mer övertygar varje lantman om vikten och angelägenheten därav, att säkra anstalter finnas till rovdjurs utödande – att enär lämpligast vore att jordägare tillika med överjägmästaren eller jägerbetjäningen häröver häradsvis vid tingen hördes anmodas domhavanden att till detta ting inkalla häradsboerna och inhämta deras yttrande härutinnan jämte besked om vad överenskommelse invånarna skulle kunna efter skiljaktiga omständigheter finna nyttigast och bäst att till framtida efterlevnad i allmänhet härom träffa.-

Efter föregångne kallelser ej mindre till häradsboerna än till herr överjägmästaren Gyllensvärd (Gustav Adolf f. 1783 i Korsberga, Skarab. län. Löjtnant vid Älvsborgs reg. 1805. Avsked 1807. Överjäg. i Älvsborgs län 1809-1822. Död på Kyrkslätt i Vartofta Åsaka 1829) företogs nu detta ärende, varvid sig inställte för Bollebygds sn. Herr N.W. Silfwerhjelm på Forssa, herr J.J. Brink på Mjöshult, herr löjtnant Gudheim på Öfra Hulte, Per Gustafsson i Nättelehult och Anders Andersson i Holmen samt för Björketorps sn. herr brukspatron Dahl på Smedstorp, Nils Månsson i Björnhult, Anders Olofsson i Skogsgärde och Lars Ericsson i Gräsryd samt från Töllesjö sn. nämndemannen Bryngel Larsson på Stommen, ävensom lantjägmästaren Sylberg kom tillstädes och uppviste dess från herr överjägmästaren Gyllensvärd erhållne ordres av den 20 i denna månad och å herr överjägmästarens vägnar beviste att skallgång i enlighet med 23 cap. Byggningsbalken är bästa sättet att fånga och utöda rovdjur.

Härmed förenade sig samteliga socknefullmäktige, som under tacksamt och förordnadsfullt erkännande av Kungl. Befallningshavandes härutinnan för deras och övriga länets innevånarens bästa visade omsorg likväl trodde häradsboerna sig vara i den lyckeliga förfallning att ej behöva vidare föranstalta om rovdjurs utödande än den härstädes redan väl

inrättade skallgång, därtill de äro med nödig redskap försedde samt dessutom vid sammanträde inför K.B. i Borås förlidet år ingått att betala 2 sk. bco på matlaget för gropars och jaktplatsers underhållande, vartill kommer att vanan och behovet härstädes danat så många skickeliga skyttar, att samma ändamål redan vunnits som på andra orter måste sökas genom utfäste belöningar, för vilket andragande fullmäktigerna såsom stöd åberopade, att mångfaldige rovdjur och däribland även björnar härstädes årligen fångas och förstöras både med och utom skallgång samt att de sällan hinna göra någon skada, innan de bliva upptäckta och dödade.

Under förbehåll att häradsboerna alltid äro försedde med laglig redskap till skallgång och densamma efter föreskrifterna i 23 cap. B. B. verkställa lämnar även H. R. vitsord åt det av fullmäktige uppgivna förhållandet och skall protocollet häröver utskrivas samt K.B. ofördröjligen tillställas.

Måns Bengtsson Sandlid företrädde vid ht. 1823 och avlämnade ett så lydande bevis: Att M. B:n i S. på Björketorps sockens skog utan skallgång fångat tre vargungar uti sistlidne juni månad detta år 1823, riktigheten härav intygas. Johannes Bengtsson i Berg, nämndeman.

Och blevo skinnen av trenne vargungar nu även uppviste samt öronen på dem avskurne ägande M. B. att å ort som vederbör anmäla sig till den skottlön i författningarna är utstakad.

I 1843 års dombok hittas följande: K.B. i länet har genom skrivelse den 10 dec. 1842 anmodat domhavanden att till detta ting inkalla Bollebygds häradsboar för att uppgöra ny överenskommelse om rovdjurs utödande och premier därför, sedan den år 1837 av häradsboerna och genom Kongl. brevet den 2 febr 1838 i nåder fastställde överenskommelse med innevarande års slut upphör att vara gällande.

Häradsboerna beslöto att under kommande tio år premierna för rovdjurs fångade utom allmän skallgång inom häradet skola utgå till följande belopp nämligen för björn 20 rd banco, för varg 12, för varglo 4, räv och örn 2 rd samt 1/3 därav för varje unge av föreskrivne rovdjur.

Sill

Under den period då sillen gick till som bäst i Bohusläns skärgård – 1700-talets tre sista årtionden och 1800-talets första – rekryterades många saltarelag från Bollebygds härad. Fick man inte ut sin rätt eller hade man fuskat i arbetet, blev det lätt tingssak som följd därav.

I mars 1772 avfordrades Anders Andersson i Erikstorp av Sven Olofsson i Röberg och Anders Isaksson i Rävlanda 16 dal smt, härrörande dåsar, att salta sill och bort hava lika belöning, helst de varit uti ett saltarelag, icke en sådan rättighet njutit utan för sig och sin son mist 12 daler, som blivit avkortade jämte 4 daler för en kanna brännevin, vilka även blivit avdragne och som kändan förmenar dessa penningar kommit svarandena till godo, så söker han dem återfordra.

Parterna närvarande och anför kändan, att han och hans son skulle hava lika mycket som envar av de andra i saltarelaget efter 12 öre för tunnan uträknat, men som han det icke erhållit utan brister 12 dal smt, vilka kommit svaranden till godo, samt de utfordrat en kanna brännevin av dess son, som han måst utgiva såsom den där första gången varit på saltning, vilken kostat 4 dal smt, så påstår han att svarande må åläggas betala 16 dal smt.

Svarandena anföra, att handelsman Linhult själv utdelat penningarna efter uträkning till envar å salteriet, så att de icke kunnat göra kändan någon skada eller fråntaga honom hans del, till bevis varav de uppviste herr handelsman Sven Linhults bevis under den 4 sistlidne martii, däruti han förmäler, att kändan varken för sig eller sin sons del har något av svarandena att fordra, helst hur Linhult vid sluträkningen själv delte och betalte envar av hela saltarelaget sin förtjänta del. Och som de sålunda icke hava del i saken, så undandraga svarandena sig genmäle.

Vittnet Hans Andersson i Horswad (hästvad, hästarna vadade över ån här) berättade, att han med parterna och flere var uti ett saltarelag och hade betingar sig 12 öre för tunnan, vilket skulle fördelas lika på dem alla, men som kändan och hans son någon dag varit sjuka, så avdrogs för honom 12 daler, vilka herr Linhult lämnade till svarandena, som delte dessa penningar sins emellan, men av vad anledning sådant skedde, vet vittnet icke, ej heller hade däruti någon lott, sägandes att Måns Jöransson i Getabrohult fick del uti dessa 12 daler, fastän han var sjuk flere dagar.

Per Gunnesson i Getabrohult vittnade, att herr Linhult sammankallade hela saltarelaget och yttrade sig, att han ej kunde giva alla lika, helst en hop varit svagare att arbeta, varföre han tillsade kändan att han avdrog för honom och hans son 12 daler, vilka han lämnade till svarandena såsom de styvaste arbetare och gav envar i saltarelaget 2 rd i dricspenningar, sägandes vittnet att den överenskommelsen var emellan saltarelaget, att den som ej varit förr vid sådant arbete och således ovan, skulle giva en kanna brännevin till de andra, varefter de alla skulle bliva lika delaktiga i betalningen.-

Dom: Svarandena befrias från käromålet.

Av Lars Månsson på Häggsjöhult instämde till ht 1789 Anders Andersson i Rävlanda att till kändan utlämna betalning för på salteriet Kråkerö förlidet år förrättad sillsaltning. (K. ligger s. Marstrand och tillhör Lycke socken).

Kändan anför att han på Anders Nilsson begäran infunnit sig på handelsman Björnbergs salteri Kråkerö, där han även vid sillsaltningen biträtt, och då han tre dagar förrän de övriga bortgått från salteriet blivit sjuk, har han icke i arbetslön bekommit mer än 16 sk., vadan han sett sig föranlåten instämma handelsmannen Anders Nilsson, påståendes för sitt besvär utbekomma 2 rd. 16 sk.

Svaranden säger sig icke haft någon befattning med folkets betalning, utan har Bengt Andersson i Korsgårde, Härryda socken, som även samlat arbetarna till sillsaltningen uti Kråkerö, dem ävensåväl som de, vilka med svaranden ditkommit, för arbetet betalt.

Bengt Andersson framträdde och berättade upplysningsvis, att Lars Månsson väl arbetat några dagar på Kråkerö salteri men så försumligt, att det tillsammanslagt icke kunde utgöra mer än ett dygns arbete, varföre han även betalt Anders Nilsson 16 sk., som var vida över vad han förtjänt.

Kändans vittne Lars Bengtsson Bråtares utsade, att såväl svaranden som Bengt Andersson i Hershärd mottogo folk till sillsaltningens förrättande sistlidne höst på Kråkö, vilka där arbetade tillsammans och behöllo i betalning av Bengt Andersson 2 rd. 18 sk. vardera.

Målet förvisades till den domstol, under vilken Bengt Andersson äger sitt hemvist (alltså Låredals härads).

Kvarnar och sågar

Björketorps socken lider ej brist på vattendrag. Bäckarna och ån (Storån) förmådde driva rätt många vattenverk, fastän de flesta knappast kunde drivas mer än säsongvis, vår och höst.

Vid hösttinget 1748 tilltalade kronobefallningsman Carl Ekman å ämbetets vägnar Bengt Bengtsson och Olof Nilsson i Willingsgierde, Petter Jonsson vid Apelnäs kvarn, Sven Andersson och Måns Stenasson i Henå, Assar Assarsson och Anders Olofsson på Hultet för att de ej skola varit försedda med vikter uti deras innehavande mjölkvarnar, oaktat de mala för tulltåkt (mot avgift). Vid uppropet inställde sig ingendera av svaranderna undantagandes Petter Jonsson, som förklarade att han i kvarnen förskaffat sig våg samt stenar i stället för lod, varvid även intygades att de övriga tullkvarnsäganderna hava vikter i sina kvarnar, fast de nyttja stenar i stället för järnlod.

I september 1754 anklagade kronobefallningsman Carl Ekman Lars Andersson, Johannes Eriksson, Per Larsson och Anders Jonsson i Hellingsjö för att de brutit den sequester (kvarstad), varmed deras sågekvarn efter KB:s befallning blivit belagd. Även hade han instämt Anders Biörnsson och Olof Gustafsson för att de brutit den sequester, varmed deras sågeqvarn blivit belagd. Per Larsson i Gingsered tilltalades också för bruten sequester. Men nämndemannen Nils Andersson i Bråta red uppsteg och berättade, att han så sent fått befallning angående de anklagades instämmande, att han sådant icke kunnat efterkomma.

I 1757 års dombok för vintertinget läses: Efter de å predikstolarna skedde kungörelser om en husbehovs sågkvarn, som Anders Biörnsson och Olof Gustafsson i Stockabäck hos K.B. sökt få bygga i en bäck tätt invid gården, vilken enligt 20 kap. 4 § Byggningsbalken är fövisst till undersökning, har Tingsrätten densamma sig förekomma låtit, då sökanderna anförde, att som en sådan lägenhet finnes vid gården, och så mycket timmer i egna hagar, som nödvändigt kan fordras till husbyggnader, så anhålla de om tingsrättens tillstånd till byggnaden.

Emot denna husbehovs sågbyggnad var ingen gensägelse, utan intygade nämnden att den endast kan tjäna till husbehov och ej lända någon till förfång igenom vattnets uppdämmande.

Enär inga hinder lades emot denna husbehovssågkvarns byggnad på Stockabäcks ägor och åboerna äga egen skog inom hank och stör (de två delarna som tillsammans utgör en gårdesgård, oftast bildligt talande om äganderätt eller gräns för någons maktområde), fann Tingsrätten skäligt denna husbehovs sågkvarn för sin del att bifalla, som dock till K.B:s vidare förordnande hemställles.

Ur 1757 års hösttings protokoll hämtas följande berättelse: Till vördsammaste följe av KB:s i länet givna utslag av den 23 april innevarande år uppå bonden Per Larsson i Gingsered gjorde ansökning om en sågkvarns uppbyggande, som ifrån urminnes tider skall utan klander nyttjas till dess hemmans underhållande, har domhavanden genom allmänna kungörelser till detta ting låtit inkalla närmaste sågkvarns ägare.

Vid ärendets företagande inställde sig sökanden med anhållan att opåtalt få nyttja till husbehov den sågkvarn, som av ålder lytt till hemmanet, helst han i anseende till besvärliga vägar har svårt lasta de sågstockar till odalsågarna, som han årligen på sina enskilte inhägnade

ägor utbläddar (gallrar) till skogens bättre växt, och dymedelst nyttja de mogna träen till sin förmon, innan de taga förruttnelse utan någon nytta såsom vindfälle.

Löjtnanten välborne herr Abraham Silfwerhielm och mantalskommissarien herr Peter Johan Ekman, som äga sågkvarnar, anmäla att med denna sågkvarns byggnad ej kan blott påsyftas husbehovsrätten, emedan den aldrig ersätter kostnaden, utan vill förmenas att huvudsakligaste avsikten är avsalu, varigenom odalssågkvarnarna, som med kostnad äro anlagde och erlagga dryg skatt jämte bevillning, märkeligen skola lida. Av sådan grund bestrides den ansökte sågkvarns byggnad.

Sökanden anmälte, att misstanke om legans överträdelse ej bör avstänga honom ifrån en uråldrig rättighet att nyttja sin ägendom, utan vill vara tid därpå tala, om han beträdes olagligen därmed omgås, men ej igenom fördomar hastigt sluta. Annars klagas allmänt över uppehåll vid sågkvarnarna, varigenom sågstockarna ligga till förruttnelse, innan de bliva skurne. Detta tog tingsrätten under omprövande och avsade följande utslag:

Alldenstund Gingseredes sågkvarn befinnes hava varit nyttjad till husbehov ifrån äldre tider och således därmed ej sker någon tillökning i sågar, utan en uråldrig rättighet återvinnes, prövar Tingsrätten skäligt med anledning av Kungl. Majts nådiga resolution på allmogens besvär av den 29 nov. 1756 § 34 tilldöma Per Larsson i Gingsered rättighet att till husbehov nyttja sin gamla sågkvarn men strängeligen förbjuden göra avsalu av tillverkningen vid förlust av virket och sågrättigheten, som K.B:s vidare beprövande och fastställande vördsammast underställes.

Vid samma ting förekommer en ansökan från åboerna på kronoskattehemmanet Gisslå, tre till antalet, om en sågs nyttjande, som av ålder skall legat till hemmanet och till dess upprätthållande blivit brukad. Likaledes ansökte åboarna i Wärrad att få nyttja sin urgamla sågkvarn.

Nämndemannen Anders Svensson i Stora Furuberg instämde till hösttinget 1760 änkan Elin Börjesdotter i Wellingsgierde att erhålla det vid Wellingsgierde sågqvarn gjorde arbete och kostnad, såvida hon ej vill stå fast vid den emellan Anders Jonasson i Furuberg och svarandens avlidne man Olaf Nilsson den 26 nov 1749 träffade överenskommelse. Nämndemannen åberopar sig den nämnda avhandlingen mellan svarandens avlidne man och kärandens svåger, varav intages att sedan Wellingsgierdes såg blivit genom vådeld i aska lagd, har den förre upplåtit den senare att i dess livstid få skära dess eget timmer och stockar emot det han skulle arbeta och hjälpa till vid sågens ånyo uppbyggande samt äga frihet överdraga detta kontrakt på käranden. I anledning härav och som käranden ej fått säga på kvarnen utan måst på annat ställe leja, påstår han njuta betalning för sitt arbete till 60 dagsverken.

Svaranden anför sig ej hava bestritt käranden säga, dock förmenar han genom sågskärning redan blivit ersatt och betalt för det gjorda arbetet, varföre hon anhåller om befrielse.-

Vid vingtinget 1773 kårade majoren välborne Martin Fridric Kiersulf von Wolffen genom laga ombud herr **hovrättsauscultanten** Gustaf Gabriel Silfwerhielm till nedanskrivne personer för olovliga mjölkvarnars anläggande och nyttjande nämligen Stephan Andersson och Erik Jönsson å Övra Wärrad en på kronans allmänning, Håkan Andersson och Anders Gustafsson i Kärret en dito på allmänningen, Anders Bengtsson och Sven Andersson i

Kommenterad [HN1]:

Auskultant (av [latinets](#) *auscultare* = lyssna, besläktat med *auris* = öra), "åhörare" är en person som lyssnar och iakttar i samband med sin utbildning. Förr användes beteckningen om [tjänsteman](#), som var inskriven i ett [ämbetsverk](#) och för sin utbildning fick vara med på verkets förhandlingar, men som inte fick någon lön eller hade rätt att delta i besluten.^[1]

Auskultant används ofta som benämning på en [lärostudent](#) som för sin praktiska utbildning sitter med på andras lektioner, psykologkandidater samt på biträden hos [lantmätare](#). I Svenska språket används begreppet inom juridiken sedan 1637 och allmänt sedan 1864.⁴

Skogsgårde en dito vid Stockabäcks gård, Jöns Svensson och Bengt Larsson i Skjönnered en dito på ägorna, Assar Hansson, Nils Jonsson och Bengt Jansson i Sandliden en dito på allmanningen, Börje Persson å Gingsered en dito på allmanningen, Lars Larsson och Lars Assarsson i Gräsryd en dito på ägorna, Sven Nilsson i Klippa en dito på kronans allmänning och en olovlig inhägnad, Jon Andersson i Harås en dito på ägorna, Anders Bengtsson i Rogården en dito på allmanningen, Per Siggesson, ryttaren Bengt Dristig och Anders Mårtensson i Barekulla en dito, Isak Jönsson i Lönekulla en dito, Lars Bengtsson i Lassa eller Rävlanda Larsagården en dito, påstående kärandeombudet att dessa kvarnar, som ej finnas antecknade i kvarnkommissionens protokoll och dess utom stå närbelägne odalkvarnar till förfång, må utdömas och nedrivas samt svaranderna åläggas de härvid använda rättegångskostnader enligt räkning ersätta.

Svaranderna kunde intet förneka att de i sin tid och förfäderna före dem nyttjat förenämnda mjölkvarnar till egen säds förmalning, varvid de förmodat bliva framdeles bibehållna, men som deras uråldriga ägande- och nyttjanderätt nu göres stridig, så undandraga de sig huvudsakligt svaromål för denna gång och anhålla om uppskov till nästa ting, på det de må vinna råderum förse sig med sådana skäl och bevis, varmed de kunna styrka sin lagliga åtkomst. Vilket beviljades.

Samtidigt anklagades Sven Andersson i Klippa, Anders Bengtsson i Rogården, kronoskytten Anders Ståhlberg och änkan Karin Andersdotter i Högsjöhult, nämndemannen Nils Andersson i Bråtaared, soldaten Olof Broman och änkan Kerstin Eriksdotter i Stora Bråtaared för att de dels på sina tillåtna husbehovs, dels på olagligen uppbyggda mjölkvarnar förmalit andras säd.

Dom: Uppå svarandernas frivilliga erkännande att hava intagit säd av andra och den förmalit på sina dels behörige, dels olovligen uppbyggde husbehovskvarnar, äro de förfallne till sådane påföljder, som 20 kap. 5 § B.B. utsätter. De sakfällas alltså till 3 daler smts böter vardera och att mista kvarntullen. De hava vidare att betala rättegångskostnaderna i målet med 7 daler.

I domboken för 1776 års vinterting meddelas: Hos K.B. i länet har löjtnanten välb. herr J.A. Silfverhielm och kronohejderidaren Anders Grönbom begärt till understöd för sina frälsebönder uti Ingelsjö, Sundshult, Baggetomt och Lilla Bugårde att på ett intill ägorna av nämnda hemman utsett ställe få uppbygga en husbehovssåg.

Löjtnant Silfverhielm begär å sina och Grönboms vägnar domstolens tillstyrkan. Jon Andersson i Harås, som vid sistlidna höstting 1775 gjort ansökning hos domstolen att på dess hemmans ägor uti en liten ström och tjänligt fall få uppbygga en husbehovs mjölkvarn, kom nu även för domstolen tillstådes i egna och Bengt Svenssons i Klippan vägnar, vilken såsom delägare uti den begärda husbehovs mjölkvarnsbyggnaden underskrivit den av Jon Andersson i detta ämne vid sista tinget ingivne skrift, begärandes denne sistnämnde, att, sedan dess ansökning efter Tingsrättens vidtagna beslut nu enligt ingivit bevis (är) vorden kungjord närmaste kvarnägare till rättelse, ifall de härvid hade något att andraga, domstolen ville nu även härom undersöka, och som han funnit att herr löjtnant Silfverhielm nu begärt få uppsätta husbehovs såg just på samma ställe, som han (Jon Andersson) utsett för sin husbehovs mjölkvarn, och det uppå kronoskattehemmanet Harås ägor skall vara beläget, så bestrider han helt och hållet herr löjtnantens begäran, jämte det han yrkar bifall uti sin ansökning.

Herr löjtnant Silfwerhielm påstår, att fallet är beläget uppå allmänningen och ej på Harås enskilda ägor, varjämte ryttmästaren herr Wilhelm Jernskiöld såsom innehavare av Apelnäs säteri och därunder lydande kvarnar helt och hållet bestrider Bengt Svenssons och Jon Andersson ansökning om husbehovs mjölkvarn såsom förfördelande berörde dess odala skattlagde kvarnar.

Sökanderna begära å ömse sidor, att som själva stället till den tillämnade vattuverksbyggnaden är tvistigt, Tingsrätten ville döma till besiktning å stället under förbehåll att då var för sig få anföra det de till sin rätts iakttagande nödigt anse.

Rätten beslöt att härradssyn på platsen skulle förrättas.

År 1791 begärde Olof Eriksson och Torsten Andersson i Värred Övregården få uti en utur Stockasjön löpande bäck få uppbygga en husbehovskvarn till styrko för kronoskattehemmanet Värred Övregården. Nu anmälde sig åboerna i Stockabäck, som väl icke bestrida sökanderna kvarnens uppsättande men därvid göra det förbehåll, att de bibehållas vid dammfästet vid Stockasjön och få begagna vattnet obehindrat. Rätten fann skäligt tillstyrka att sökande åboerna få vid deras tilldelta skogstrakt uppföra uti den där löpande bäck en mjölkvarn, den de likväl icke annorlunda än till husbehov nyttja måge, börandes de härå söka K.B:s vidare stadfästelse.

Vid sommaringet 1793 androg i en till Häradsrätten ställd skrift Anna Jonsdotter i Björnhult, att vid hennes åboende kronoskattehemman av ålder varit en husbehovskvarn och nyttjats men kommit att förfalla, tills sökanden och hennes son Nils år 1792 åter satt kvarnen, som ej går utan vid infallande höst- och vårflod i stånd. Och som densamma från tullkvarnar är ganska långt belägen, utom det att från Björnhult till närmaste tullkvarn skall vara vid pass en mils stenig och svår väg, alltså anhåller sökanden att till framdeles säkerhet å denna husbehovs qvarns nyttjande vid Björnhult erhålla behörig tillåtelse.

Rätten ville härom höra närmaste grannar och tullkvarnägare, innan den häröver kan utlåta sig.

Bengt Svensson i Barekulla begärde att på samma hemmans ägor få uppsätta en husbehovs mjölkvarn. Från handelsmannen G. Brinck inlämnade dennes rättare Israel Jonsson på Smedstorp en skriftlig fullmakt för Isac Jonsson i Lönekulla att lika med herr Brinck bestrida ansökningen av det skäl, att Bengt Svensson icke har till fullo $\frac{1}{4}$ mil till de skattlagda kvarnarna vid Smedstorp och Apelnäs för att där få sin säd förmald.

Bengt Svensson yrkade ansökningen av det skäl, att Kongl. Majt nådigst skall förunt allmogen uppsätta kvarnar på deras hemmans ägor där lägenhet finnes, samt att spannmålen vid herr Brinks kvarnar skall vårdslöst och oförsvarligt förmalas, det likvisst Jonas Israelsson bestridde samt hemställde jämte Bengt Svensson att rätten vill pröva detta ärende.

Tingsrätten fann ej skäl att för sin del bifalla denna ansökning, vilket dock K.B:s vidare gottfinnande vördsamt hemställes.

Det heter i domboken över st. 1819: Sedan det mål rörande handlanden J. Björnvalls ansökan om rättighet att få dels till andras behov och emot tull begagna sina vid dess frälsehemman Hällingsjö befintelige husbehovs mjöl- och sågkvarns lägenheter och dels att å sågkvarnen tillverka bräder av egen skog till avsalu, vilket Bollebygds sockens synerätt i meddelt utlåtande den 16 dec. 1817 överlämnat till K.B:s i länet vidare prövning och avgörande, blivit av välbemänte K.B. enligt utslag av den 13 sisl. april på förekomne skäl

återvisat till domhavanden, som anmodats att i laga ordning vid anställande behörig syn å stället undersöka, huruvida sökandens i Gingsjö anlagde kvarndamm genom vattenuppdämningen kan skada angränsade ägor och landsväg, därefter synerätten ägde i ärendets hela vidd sig å nyo utlåta, har en sådan syneförrättning utsatts att i dag verkställas, varjämte domhavanden i utfärdade kungörelser kallat sökandens grannar och ortens tullkvarnsägare att ifall de åstundade vid undersökningen iakttaga närvaro och andropa vad de kunde finna nödigt.

Patron Dahl på Smedstorp ingav sin protest mot ansökningen om tullkvarns begagnande på Hellingsjö av följande skäl:

1. Emedan blott här i Björketorps socken äro 27 mjölkvarnar, varibland fem tullkvarnar inom en fjärdings väg att förtiga Bosgården i samma trakt, så att flere av dess verk icke sällan sakna mälder (mæld är i en äldre betydelse spannmål som ska malas) utom att hava vattenbrist, vilken aldrig totalt inträffar med nyssnämnde tullkvarnar vid stora ån belägne, så att en ny tullkvarn vid Hellingsjö, som av ovannämnda orsak förut alltid blivit avslagen, skulle medföra betydligt förfång för min och övriga sockneboars drygt skattlagde verk.
2. Emedan tullkvarn vid Hellingsjö mycket skulle förnärma min ägande rättighet till begagnande av tvenne par stenar vid frälsehemmanet Willingsgårde, dem jag hittills icke insatt i avseende på ovannämnde ringa mälder på de överflödiga kvarnar vi ännu äga.
3. Emedan hur Björnvall själv redan är innehavare av tullkvarn ej långt ifrån Hellingsjö på frälsehemmanet Dalagården nära intill ovannämnde Willingsgårdes hemman.
4. Emedan hur Björnvalls avsikt är att till beständigt förråd av vatten till nya tullkvarnen på Hellingsjö begagna Gingsjön och vid dess utlopp hålla dammlucka, vilket jag så mycket kraftigare nödgas bestrida, som jag för säterierna Smedstorp och Apelnäs vid, intill och omkring denne sjö har flere ägor, med vilkas odling till en del nu påhållas och vilka genom vattnets översvämning skulle fördärvas, liksom landsvägen för Apelnäs, i likhet med vad å 1814 hände, utsköljes och fördärvas då dammlucka nyttjas, i vilken händelse, särdeles då stark flod hastigt tillkommer, en samlad och ökad vattenmassa icke allenast skulle på ovannämnde sätt tillfoga mig skada utan även vara omöjlig att uttömma med mindre ägaren av Hellingsjö kvarnverk därvid skulle lida mehn.

Av desse nu anförde skäl bestrider jag nu fråga varande ansökning. - Smedstorp den 10 maj 1819. Jacob Dahl.

Gentemot Dals protest inlämnades en skriftlig attest så lydande: På begäran av herr Johan Björnvall på Hällingsjö kunna vi undertecknade grannar, som omkring Gingsjön i 30-40 år varit närmast boende, lämna det bevis, att vi aldrig under hela denna tiden, som damm vid Hellingsjöos funnits, hört allmänna landsvägen av sjön för uppdämnings skull kunnat taga någon skada, vilket nu mera är så mycket orimligare, som herr Björnvall frivilligt sänker densamma till 1 1/3 aln. Likasom att herr Jacob Dahl på Smedstorp icke äger varken åker eller äng intill Gingsjön utan endast några skogsparker, som därvid äro angränsande men så belägne att sjön dem ej med vatten kan nå eller skada, vilket vi kunna med ed fästa. Kyrkhult

den 6 juli 1818. Johannes Pettersson på Kyrkhult, boende vid Gingsjön och uppfödd i socknen, 68 år gl. Anders Häll, avskedad soldat, 63 år gl., bott 30 år vid oset, Johannes Magnusson 31 år född på Hällingsjö och alltid vistats på detta ställe.

Och tillägga dessa trenne vittnen, att om än aldrig så stort vattinflöde inträffar, varken landsvägen eller de kring Gingsjön varande ägor omöjligen kunna med bibehållande av den damm, som nu är vid Hällingsjöos och vars nedsänkning till 1 1/3 aln skedde förlidet år, genom uppdämning taga någon skada.-

Jöns Andersson på Kåhult, född 1758 på hemmanet Lilla Furuberg, intygar att ”från min barndom alltid varit damm vid Hällingsjöos för den s.k. Gingsjön och att huru högt vattnet varit jag varken hört omtalas eller sett det göra någon skada vid landsväg eller kringliggande land, ehuru dammen förr varit högre än han nu är.”

Rätten avfattade ett utlåtande, som utmynnar i följande: Fördensskull finner Tingsrätten allt skäl att i så måtto för sin del gilla ansökningen, som handlanden Björnwall med bibehållande av det vid Gingsjön befintliga dammfäste samt emot tull och därför framdeles bestämmande skatt till Kongl. Majt och Kronan tillåtas vid dess frälsehemman Hellingsjö å de ställen, där de nu finnas uppförde, begagna icke allenast en hjulkvarn med ett par stenar till förmalning av de kring Hellingsjö närgränsande 27 torpställen till 54 av Kråkereds grannelag eller hemman Kråkered, Ubbhults, Buarås, Stengårdens, Fäxhults, Risbackas och Sandbackas inom Härryda socken till 24 tunnors årligt måldebehov uppgivne spannemåls belopp. Även en grov bladsåg till avverkning av desse hemmans sågningsbehov av tillhoppa 66 tolfte blockar varje år, vilken avverkning skogstillgångarna utan att skadas medgiva, likasom emot avgift till Kong. majt och Kronan å denna såg dessutom må årligen avverkas från Hellingsjöes egne skog till avsalu 100 st. blocketräd. Efter förordnande. O.L. Schånberg.

Bra uppgifter om kvarnförhållandena i socknen omkring 1830 får man i domboken för st. det året. Där läses:

Då oss är kunnigt det syn kommer att förrättas till den förfallna och borttagna mjölkvarnens återupprättande, som varit belägen i strömmen på (torpet) Victorias ägor under Smedstorp, vilka ägor Lars Svensson i Hall sig tillhandlat på öppen auktion, får vi ödmjukast anmäla:

Denna kvarn sedan den blev borttagen, har varit av oss mycket saknad. Vi hava flere gånger vid starka torkar och vintrar lidit stor nöd för malning och måst resa långa vägar och utom häradet för att få förmalt vår spannemål till att rädda livet på folk och kreatur, även i medelårs väderlek har ofta varit så trångt att få malet en skäppa säd, att vi kunnat fått gå till och ifrån dessa nuvarande tullkvarnar flere gånger, innan man kunnat få förmalet det lilla behovet. Vi önska allt härföre och anhålla ödmjukaste det täcktes herr häradshövdingen och vällovliga synerätten höggunstigt bevilja denna för oss så högst nödvändiga mjölkvarns anläggning och begagnande. Smedstorp den 15 maj 1830 Johan Dahl, Anders Pettersson och Olof Börjesson i Hall, Anders Larsson och Bengt Gustafsson i Lönekulla, Måns Persson och Anders Isaksson i Barkulla, Hans Andersson och Måns Wilhelmsson i Röberg, Anders Andersson, Pehr Assarsson och Anders Larsson i Gräsryd.-

Senare finner man följande skrivelse införd i domboken: Den ansökning bonden Carl Larsson i Hall framställt att få på ett frälsetorp å sitt förenämnda kr.sk. hemman anlägga en tullkvarn till spannemåls förmalning bestrida undertecknade ödmjukast nu vid den besiktning,

som i följd därav äger rum av följande skäl: Att kvarnen av behovet icke påkallas utan endast ökar överflödet av redan anlagde dylika verk bevisas tydligen av den kända omständighet att tätt utmed Hall ligga Apelnäs och Buarås kvarnar, på $\frac{1}{4}$ mils avstånd Dalagårdens och Willingsgärdes samt $\frac{3}{4}$ mil från stället Catrinefors, alla tullkvarnar, utom husbehovs kvarnar i Habäck, Skogsgärde, Kärret, Stockabäck 2 st, Wärred Övergården, Berg, Rävlanda Östergården, dito Mellangården, dito Västergården, dito Larsgården, Bråta Storegården, dito Lillegården, Björboås, Röberg 2 st, Gräsryd, Lönnekulla, Barkulla, Smestorp, Furuberg, Gislå, Hellingsjö, Mörtsjöos, Kåhult, Björnhult, Gingsered, Hindås, Harås och Björketorp Andersgården eller tillhopa 35 tull- och husbehovs kvarnar inom socknen samt dessutom i nästgränsande Sätla socken tullkvarnar i Bosgården $\frac{1}{4}$ mil från Hall, på Strömma och Härsnäs på $\frac{3}{4}$ mils avstånd, i Bollebygds socken Forssa med tre par stenar $\frac{1}{2}$ mil från Hall och i Härryda socken Limmerhult och Elmhult, vardera på $\frac{1}{2}$ mils avstånd med två par stenar.-

Forssa den 17 maj 1830. A.W. Silfwerhielm, Måns Andersson som ägare av $\frac{1}{2}$ mtl. frälse i Apelnäs, Lars Eriksson och Lars Larsson i Apelnäs.-

Vittnet Johannes Andersson i Kärret - 54 år gammal - minns att i hans barndom stått en Smedstorp tillhörig hjulkvarn på det i dag utsynta stället, varest intogs främmande mäld emot tull och var nämnda kvarn den bästa i orten, emedan alla de övriga voro fotkvarnar. Vittnet, som äger en egen husbehovs kvarn, kan icke upplysa huruvida mäldetrång (trängsel, uppsjö av mäld) eller mäldebrist vid tullkvarnarna i orten äger rum.-

Olof Andersson, som är mjölnare vid både Apelnäs och Buarås kvarnar, kan upplysa det dessa vid inträffande flod ofta stå i brist av mäld. På vardera av nämnde kvarnar kan malas vid jämn gång högst 6 till 7 tunnor på dygnet och på bägge årligen högst 500 tunnor varjehanda slags spannemål. Ungefär var tredje eller fjärde dag plägar han dänga stenarna (befria dem från mjöl).

Sven Andersson vittnade att han icke kan intyga att brist på mäld i följe av överflödigt antal kvarnar vid de i orten befintelige ägt rum men att vittnet, som ständigt förmaler sin spannmål vid Bosgårdens kvarn, alltid blivit därstädes genast förhulpen med förmalning.

Jon Persson androg att så långt han kan minnas tillbaka på det ställe, som nu blivit utsynt till den av sökanden tillämnade kvarnbyggnad, stått en mjölkvarn, som gått med hjul och ett par stenar, men för omkring 30 år sedan, då numera avlidne brukspatronen Göran Brinck ägde bägge säterierna Smedstorp och Apelnäs jämte hemmanet Hall, lät han nedriva nämnda hjulkvarn och i stället för tvenne fotkvarnar tillhörige Apelnäs på det ställe, där Apelnäs kvarn nu står, uppföra en hjulkvarn, och skedde sådant till att undvika tvenne mjölnare, en vid Smedstorp och en vid Apelnäs. På Smedstorps kvarn likasåväl som på Apelnäs intogs främmande mäld till förmalning emot tull. Dock var alltid Smedstorps ansedd för den bästa.

På parternas ömsesidige frågor upplyste vittnet att mäldetrång vid torka eller starka frost nästan varje år inträffar vid i orten befintelige kvarnar, dock att samma trång i senare åren icke ökats samt att kvarnarna vid stark flod ofta stå i brist på mäld.-

Även företeddes en skrivelse från några bönder i Fjärås, som tillstyrkte uppförande av kvarn i Hellingsjö ”av orsak att vi vid många tillfällen har svårighet att få förmalit vår säd och får ofta resa långa vägar och besöka flere kvarnar, innan vi vinna ändamålet, helst våra

hemman intet äro närbelägne några tullkvarnar eller anslagne till något mäldelag och ofta fått gjort flere resor, innan vi fått förvandlat vår säd till mjöl. ”

Anders Persson, Börje Torkelsson och Anders Eriksson i Ubbhult, Andreas Börjesson i Ubbhult sjögård, Anders Eliasson, Anders Månsson och Anders Svensson i Ubbhults Sund.

Dessutom begärde 27 bönder i Sätla Kalfshult, Gäddhult, Ingared Hägnen och Hultet att en kvarn skulle få byggas på Hellingsjö, dem till nytta.-

I ett kungligt brev undertecknat av Carl XIV Johan finner man att med ändring av K.B:s överklagande beslut förklaras herr Björnwall berättigad att sin vid frälsehemmanet Hellingsjö belägne husbehovs mjölkvarn med ett par stenar till tulltåkt begagna.

Vad beträffar Carl Larssons i Hall ansökning att på frälsetorpet Victoria få anlägga en tullmjölskvarn, beslöt Rätten att, då genom undersökningen är utrett att säteriet Smedstorp av Kungl. Kvarnkommissionen den 13 juni 1699 tillåts begagna en fotkvarn med fri disposition och oturberat”, och det vidare blivit upplyst att Smedstorps äldre kvarn varit belägen i det utsynta vattendraget eller den s.k. Storån och det till Smedstorp hörande frälsetorpet Victoria – att sådant må tillkomma sökanden Carl Larsson kan destomindre bestridas, som han genom ordentligt salubrev upptett sig vara ägare av torpet Victoria och den därmed åtföljande kvarnrättighet samt ägaren av Smedstorp Johannes Dahl biträtt Carl Larssons ansökning.

V. kronofogden S. Hindricksson tilltalade i okt 1837 Måns Andersson, Anders Olofsson m.fl. i Buerås för att de i deras tullmjölskvarn ej hava justerade vikter och tullkappar. Anders Månsson och Olof Andersson i Willingsgårde åtalades för samma försummelse, så även ägarna av Apelnäs kvarn. Carl Larsson i Hall erkände anklagelsen och dömdes att böta 1 rd. 32 sk.

Lars Eriksson och hans söner Carl och Lars Larssöner ansökte 1839 om tillåtelse att vid säteriet Apelnäs anlägga en mjöl- och sågkvarn utom de redan här befintelige.

Sökandena företedde en rapport angående en syn och utredning, varur följande anfördes: Befanns ävenledes att skogen till Apelnäs öster om åen eller uti den s.k. hemtrakten blivit sorgfälligt vårdad och kunna uti dessa bördiga skogstrakter de mindre trädplantorna på 50 års tid hinna tillväxa till fullkomliga sågblockars storlek.

Vi betraktande av de nio särskilte hemmansskogslotter, vilkas ägare redan vid syneförrättningen den 8 aug. 1837 sig anmält till sågning i Apelnäs, befinnes även att på varje av dessa skogslotter minst 40 tolfter bräder kunna årligen med skogens framtida bestånd avyttras.-

Vid betraktande av de ansenliga skogstillgångar, som ägarna till Apelnäs på hemmanets egen skogsmark äga, kunna de alltså efter förenämnda beräkning med skogens framtida bestånd årligen avyttra minst 60 tolfter bräder, ävensom de förut omnämnde hemmansägare kunna efter samma beräkning årligen avyttra minst 360 tolfter bräder och plankor eller tillsammans 420 tolfter årligen, allt med skogstillgångarnas framtida bestånd. På ämbetets vägnar C.D. Palm.

Vid en undersökning angående mjöl- och sågkvarnarna i socknen 1839 befanns att följande äro alldeles öde: Wäreds Nedergårdens såg, Rogårdens, Lönnekulla, Röbergs, Gräsryds, Gingsereds, Björketorp Assargårdens och Andersgårdens.-

Rätten ansåg ärendet angående den planerade nya grovbladiga sågen vid Apelnäs fullständigt utrett och beslöt tillstyrka ansökningen, enär där finnes tillräcklig skogstillgång

och avhörde vittnen samstämmigt intygat, att allmänheten å de redan tillåtna legosågar icke bliva med tillräcklig skyndsamhet förhulplne till sågning av framfört timmer. Däremot beslöt rätten avslå ansökningen att även få anlägga en ny tullmjölkvarn, då ägarna av äldre tullmjölkvarnar i orten styrkt att en sådan skulle lända dem till instrång och skada och att de mäldesökande vid Apelnäs gamla och äldre kvarnar fått sin säd med skyndsamhet förmald.

Den mänskliga faktorn betydde förstås något den också när det gällde expediering av de s.k. mäldesökandena. I domboken för vt 1852 läses t.ex. Drängen Andreas Bengtsson i Backa hade haft tjänst hos lantbrukaren A.B Wahlgren på Hellingsjö men inte utfått hela sin lön. Andreas stämde sin förre husbonde till tinget. Där vittnade Anders Johansson på Rydet, att han ett tillfälle 1850 års vinter anlånt till kvarnen vid Hellingsjö, då densamma väl varit i gång men Andreas Bengtsson som tjänstgjorde som mjölnare, befunnits överlastad av starka drycker.

Vidare berättade en Anders Larsson, att han 1850 års vår en gång kommit till kvarnen och avlämnat säd och därvid av Andreas fått löfte att påföljande dagen få avhämta mällden, men när han infunnit sig på utsatt tid, hade han ej kunnat bekommen mjölet, utan hade Andreas, sedan han stämt kvarnen och tillåst dörrarna, i sällskap med vittnet begivit sig till Hellingsjö gästgivaregård, där de intagit förtäring och att Andreas hustru därvid ankommit och avfordrat Andreas kvarnnyckeln, vilken Andreas dock under sturskhet vägrat lämna henne.-

Wahlgren förmenade sig hava styrkt sin behörighet att avskeda Andreas ur sin tjänst, och i rättens utslag kom det att heta: Vid det förhållandet att käranden blivit ur sin tjänst hos svaranden vräkt och enligt förebragt bevisning befunnits därtill hava gjort sig förtjänt, prövar H.R. rättvist att käromålet ogilla under käranden Andreas B:n ålagd skyldighet att med 6 rd.32 sk bco svarandens rättegångskostnader återgälda.

Till st 1857 hade länsman Bruno låtit häkta och fick inställa mjölnaren Per Pettersson på Cathrinefors för att denne å första rättegångsdagen av förevarande ting skall av starka drycker överlastad uti gästgivarens Anders Andersson stuga härstädes i Fläskjum överfallit och med kniv svårt sårat klockaren Per Larsson i Björketorp, som vid förrättad tingspredikan i egenskap av klockare tjänstgjort. Det befanns att Per mjölnare tidigare för slagsmål och missbruk av livsfarligt vapen avstraffats med 18 dagars fängelse vid vatten och bröd.-

Ären 1858 och 1859 förekom en mängd mål mot sådana, som av länsman Bruno anklagades för att de underlåtit att vid sina sågkvarnar hålla spånkista, d.v.s. ett magasin, vari sågspånet uppsamlades och innestängdes.

Per Månsson i Assarsgården och Nils Andersson i Björboås hade inte haft någon spånkista. Sedan de anklagade upplyst att deras sågkvarn kallades Gunna såg och är belägen på Assarsgårdens område, begärde åklagaren förhör med synemännen F Winqvist och Gustaf Gustafsson. De hade avfattat ett intyg, som upplästes och befanns ha följande lydelse:

På begäran av t.f. landfiskalen J.P. Svensson hava vi denna dag besiktigat Gunna eller Högens sågkvarn och därvid funnit att endast en botten till spånkista men varken väggar till berörda kista eller hylsa omkring stången finnas, att öppningen för stången är en aln lång och $\frac{3}{4}$ aln bred, så att största delen av spånen måste vid sågningen utfalla i vattnet, som rinner under sågen, att ovanföre sågverket ingen spån förmärktes men att däremot nedanföre såväl å

strömmens stränder som på botten spån till betydlig mängd avlagrats under förlidet och innevarande år.-

Winqvist tillägger att sågen är belägen vid en skogsbäck, som 1/8 mil därifrån utfaller i den s.k. Storån och att i samma bäck ovanför svarandernas såg funnos tre andra sågar på något avstånd från varandra.

Vad Kåhults sågkvarn beträffade, fanns där en kista, men den saknade gavlar, och sidoväggarna var av glest sammanfogade bakar. Under spånkistan hade bildats en större spånsamling, som bortsköljes av strömmen då sågen är i gång. Nedanför verket var flodbotten och stranden av den närbelägna sjön betäckt med ett spånlager av minst 1 ½ alns djuplek.

De nämnda kvarnägarna dömdes enligt en Kungl. förordning av den 29 juni 1852 att böta för varje kvarn 37 rd. 50 öre, varav 2/3 skulle tillfalla åklagaren och 1/3 Kronan. Även häradsdomaren Lars Andersson i Rävlanda Västergården fick för sin förfallna spånkista böta 37,50.

Brännvinet

Brännvinet användes allmänt i Björketorp redan för mer än 200 år sedan, ibland till övermått, då dess verkningar kunde bli högst fördärliga. Så t.ex läses i domboken för ht 1752:

Kronolänsman Lars Holmsten har instämt Jon Olufsson i Björnhult och dess hustru Karin Eriksdotter för det de skola leva i hat och bitterhet med varannan. Vid uppropet inställde sig parterna, då käranden androg, hurusom kyrkoherden här i församlingen herr Samuel Ekman angivit för honom, det svaranderna skola leva illa tillsammans, och ehuru väl bemålte herr kyrkoherde tvenne gånger skall infunnit sig uti deras hus och med tjänliga föreställningar av Guds ord sökt på allt möjligt sätt förmå dem till enighet med varannan, så har han dock därmed ej det ringaste kunnat uträtta.-

Hustru Karin berättade, att hennes man varit mycket sjuklig och således gärna tillgiver hon vad han emot henne sig förbrutit, och fast såväl nämnden som den tillstädesvarande tingssökande allmoge enhälligt intygade, att denne Jon Olufsson icke allenast uti sitt hus förer ett liderligt och ogudaktigt väsende, så att hustrun med sina små barn esomoftast föranlåtes att fly utur huset utan ock är mycket benägen till fylleri samt på krogar, varest dryckenskap och slagsmål förövas, sig merendels uppehåller, varigenom händer att gårdsbruket förfares och såväl hustrun som barnen försättes uti ett medellöst tillstånd, men hon däremot lever fridsamt med sina grannar och är idog samt flitig i sin hantering, likvisst och emedan kronolänsmännen förklarade, det detta mål av herr kyrkoherden Ekman ej förr hos honom blivit angivet än nu under tingets påstående, så att han ej haft tillfälle göra sig underrättad, huruvida vittnen i detta mål äro att tillgå, ty kunde Rätten detta mål till någon vidare undersökning ej sig denna gången företaga. Dock bliva svarandena emellertid allvarsammeligen åtvarnade att som äkta makar ägnar och anstår leva i enighet tillsammans, så kärt dem är att undvika den plikt, lag förmår.

År 1756 slog sädesskörden fel i så gott som hela Sverige och regeringen förbjöd som följd därav allt brännevins brännande över hela riket tills vidare”. Ännu hade man ej annat råmaterial för bränningen än säd, vanligen råg. I maj 1757 anklagade länsman Holmsten soldatänkan Anna Haraldsdotter på Hällingsjö soldat torp för att hon undandöljt sin brännvinspanna, intill dess kronosaksökaren å densamma gjort beslag den 24 januari nästveke.

Länsmannen påstod att svaranden må enligt Kungl. förordningen av den 26 nov. förlidet år förklaras förlustig av pannan och böta efter förordningen. Svaranden anmälde, att hon som en fattig soldatänka och har små barn ej kan stadigt gå i kyrkan att höra förordningar, icke heller dem förstår, om hon än hört dem föreläsa, så underställer hon (rätten), om icke hennes fel, som skett av okunnighet, förtjänar den tillgift H. Kungl. Majt. i nåder förunt förbudsbrytare i slike mål.

Utslag: Enär Tingsrätten blott anser Kungl. Majts nåd. förordning av den 26 nov 1746 om brännvinsbrännande, har soldatänkan Anna Haraldsdotter gjort sig förlustig av brännvinspannan, som hon ej uppgivit och under försegling avlevererat, samt förfallen till 10 daler smts böter, men däremot kommer hos Rätten i ömt övervägande H.K.M:s nådiga brev till dess befallningshavande i orten av den 19 febr. 1757, som i nåder förskonar förbudsbrytare i slikt fall från straff, utan försäkrar dem om 20 öre marken för kopparen i betalning. I betraktan av sådana mildrande omständigheter prövar T.R. skäligen befria hustru Anna ifrån straff för det hon undandöljt sin brännvinspanna utan den avlåta till Kungl. Majt och Cronan mot 20 öre marken (=skålpundet).

Gustaf III förbjöd 1776 husbehovsbränningen. Kronobrännerier inrättades det året här och var i landet. Ett fanns i Borås, det får man veta i Bollebygds dombok för st. 1779: Länsman Munsterberg påstår ansvar å Erik Persson i Bråtares Lillegården för att han på landsvägen mellan Råddeby och Byebacken överfallit drängen Per Andersson i Rävlanda samt blånader och blodviten honom tillfogat, och hade Eric Persson i Lilla Bråtares instämt Per Andersson, som detta mål för länsmannen angivit, att sådant antingen bevisa eller ock därför lagligen ansvara och gälda rättegångskostnaderna.

Per Andersson berättade att han tillika med Erik Persson och Sven Andersson i Rogården, rest till Borås på krögarnas i Björketorp vägnar att hämta brännvin från kronobränneriet, då Per A:n köpt för bägge gästgivarna i Bygjerde, krögarna på Brändesten och Erikshult, tillhop 4 ½ ankare, och hade Erik P:n på lika sätt upphandlat för andra av socknemännen men sålde ett helt ankare i Viared, varefter han ville tvinga Per A:n att taga penningar för ½ ankare, men han nekade därtill, och när de hunnit ett stycke mellan Råddeby och Byebacken samt kommit i ordväxling, har Erik överfallit Per med hugg och slag samt därefter tagit från honom ½ ankar brännvin, det han sedan behållit.-

Vid st. 1787 företogs ett mål mellan länsman Lenberg käreande samt sockneskomakaren Håkan Johanssons hustru Anna Eriksdotter vid Brändesten och Bengt Svensson på Hällingsjö svarander angående ansvar för olovlig brännvinsförsäljning under förbudstiden förlidet år. Svaranden nekade.

Soldaten Frisk vittnade, att han sällan varit på Hällingsjö eller Brändesten, icke heller sett de anklagade förlidet år sälja brännvin. Men mjölnaren Bratt på Bossgården visste, att två drängar omkring en månad före jul köpt brännvin hos Bengt Svensson samt hade vittnets son

på mantalskommissarien Ekmans begäran köpt brännvin hos Bengt vid samma tid, således icke under det sådant var förbjudet.

Bengt Bengtsson i Wällinggjerde vittnade, att han vid midsommartiden förliden år köpt brännvin hos Bengt men sedermera intet, förrän det blivit lovgivet.

Assar Bengtsson i Wällinggjerde androg, att i juli månad, då soldaterna kommo från Skåne och vittnet råkade soldaten Sandman på Hällingsjö krog, bjöd Sandman vittnet en sup brännvin, varpå Bengt Svensson lämnade var sin, men om han därför tog någon betalning, vet ej vittnet.

Käranden åberopade vidare som vittnen soldaten Strömsten och Andreas Eriksson i Kjerra, vilka jävades av Bengt Svensson, Strömsten hade tillsammans med Ekman angivit målet och Eriksson hade hotat Bengt med sitt vittnesmål. Bengts jäv emot Andreas bestyrktes av nämndemannen Anders Arvidsson i Gräsryd som berättade, att då Andreas blev stämd till vittne i denna sak, utlät han sig genast, att om han får vittna, skulle faen taga vid Bengt Svensson, vilket Andreas häröver hörd vidgår.-

Utslag: Vad beträffar den hustru Anna Eriksdotter på Brändesten tillsatta brottslighet, så har vittnet Petter Jönsson på Halls soldattorp intygat, att denne svarande förliden sommar, då brännvinsförsäljningen var förbjuden, verkligen sålt brännvin, varför H.R. finner Anna med halvt skäl besvårad att hava under förbudstiden försålt brännvin, vadan hon ock därifrån bör sig med ed fria. Så även Bengt Svensson.

Vid samma ting anklagades Anders Larsson i Gräsryd. Vittnet Lars Svensson omtalte, att han om sommaren förliden år sett Anders i sitt hus hava svenskt brännvin, därav han flere gånger uppslagit glas till resande, vilka detsamma förtärt, men vittnet har icke sett att Anders härföre av dem tagit betalning.

Soldaten Norling vittnade, att han sett Anders Larsson sälja brännvin till vägförande både förliden sommar och även vid jultiden.-

På föreställning vidgår äntligen svaranden att han under förbudstiden sålt brännvin.

Dom: Anders Larsson sakfålles till 16 rd. 32 sk. specie böter, 1/3 till Kronan och 2/3 till målsägaren, börandes han i brist av botum till arbete hållas på Carlstens fästning (i Marstrand) i 178 dagar.

Anno 1787 hade Lars Assarsson i Gräsryd instämt sin svåger Anders Arfwidsson därstädes för det han under förbudstiden sålt brännvin, dricka och caffè, vilket ock understundom skett på helgedagar och även under gudstjänsten.

Svaranden nekade. Kärandens vittnen fick företräda. Smeden Bogren hade ej sett Anders själv sälja brännvin men väl att han en gång avlät caffè till en dräng på Smedstorp, varjämte svarandens son Anders har sålt brännvin för vid pass tre veckor sedan, då svaranden ej var tillstädes.

Pehr Larsson i Björboås: Att förliden år under det vittnet var hos svaranden, såg han att denne sålde caffè och vet att sonen i år haft brännvin att sälja.

Lars Svensson i Gräsryd: Att svaranden sålt dricka och även haft brännvin sedan minuterungen förbjöds men vet ej att han därav avlätit vidare än soldaten Norling bjöd vittnet på en sup i svarandens stuga, och då de inkommo begärde denne brännvin av hans hustru, medan svaranden själv var borta, men hon vägrade att lämna brännvinet, varpå Norling

kastade en tvåöres slant på bordet samt begärde å nyo brännvin, då svarandens hustru sade att han kan väl få en sup, men om hon tog penningen, vet ej vittnet.

Under det vittnet var sjuk, blev han tillsagd av någon sin granne att taga sig en sup brännvin, varpå han tillika med Anders Andersson i Björboås gick in till svaranden och vet nog att han fick en sup i stugan men minns ej om han själv begärde in brännvinet eller huru därmed tillgick. Tilläggandes att Anders A:n, innan de gingo in, lånade 12 öre av vittnet.

Ingrid Assarsdotter: I söndags åtta dagar sedan under gudstjänsten såg vittnet åtskilliga främmande karlar sitta i svarandens stuga och spela kort samt begära att få köpa brännvin, då de slutat spelet, vilket svarandens hustru nekade dem, så att de åtminstone under det vittnet var inne icke fingo något. Förra sommaren såg vittnet att hustrun sålde en sup till ryttaren Winberg.

Måns Persson i Gräsryd: I söndags åtta dagar sedan voro byggekarlarna från Smedstorps säteri på Gräsryd i svarandens stuga, vilka spelte kort och en i sänder gingo in i en kammare, samt ehuru vittnet kunde föreställa sig att de fingo brännvin, såg han det ej, men för tre kannor dricka betalte de svarandens hustru och vet vi att där i huset i tvenne år varit både dricka, brännvin och caffè.

Anders Andersson i Gingsered har icke sett det brännvin blivit sålt i svarandernas hus vidare än att han själv köpt där en sup, tilläggandes likvisst att han sett att i huset varit drickförsäljning både i år och förra året.

H.R. ansåg nödigt att höra svarandens hustru. Uppskov.

Fortsättning på samma mål sid. 967 i domboken: Vittnet Anders Svensson i Habäck: Att han för ett år sedan sett det Anders Arvidssons hustru sålt brännvin och caffè men vet icke, antingen det var franskt eller svenskt, dock vill vittnet erinra sig, att det var franskt. Tilläggandes att hustrun emottog betalningen.

Assar Hansson i Mölnekullen berättade, att svarandena sålt dricka, franskt brännvin och caffè alltjämt till grannarna, som dem i sådant avseende besökt, men vittnet vet ej att de haft något svenskt brännvin att avyttra.

Olof Eriksson i Hede androg, att Märta Assarsdotter sålt franskt brännvin och caffè samt dricka till grannarna, som vid lediga stunder där varit samlade, särdeles om helgedagar, dock har vittnet ej märkt sådant under gudstjänsten.

Hustru Märta vill ej vidgå att hon sålt svenskt brännvin på ett år men väl bortskänkt till sina grannar och vänner. Sonen Arvid Andersson är ännu ej 16 år gammal och har ej deltagit i något som åtal förtjänar.

Anders Arvidsson ålades att med ed sig värja vid nästa ting. Vid vt. 1788 anmälde Anders Bengtsson i Stenbacka, som vid ht. 1787 anklagats för att olovligen ha tillställt med brännvinsbränning men därtill nekat och därför av rätten ålagts värjomålsed, att han icke kan gå den honom förelagda eden utan erkänner tillmålet. Kronoåklagaren eftergiver sin andel i böterna med tillkännagivande att Anders icke äger några penningtillgångar.

H.R. dömdes svaranden i brist av penningtillgångar att försändas till Carlstens fästning att där medelst arbete i sextio dagar sitt brott försona.

Även Anders Arvidsson i Gräsryd tillkännagav vid detta ting, att han ej kan fullgöra edgången utan underkastar sig laga ansvar.

Dom: - I anseende härtill samt i förmåga av Kungl. kungörelsen den 28 nov. 1785 prövar H.R. rättvist pliktfulla Anders Arvidsson till 16 rd. 32 sk. böter, 2/3 till angivaren och 1/3 till Kronan, och som sådant skett på söndagar, bör han likmätigt 3 kap. 6 § Mgb. för sabbatsbrottet böta 10 dal smt. eller 3 rd. 16 sk.

Hur ödeläggande betalandet av så dryg plikt verkade för ett fattigt hushåll klargöres genom en notis som följande i 1790 års dombok.

Förteckning på den lösa egendom som Håkan Johansson vid Brändesten äger nämligen: En rödspätteter qwiga 5 rd., ett vitt får 24 sk., ett tennstop 24 sk., två tenntallrikar 8 sk., en kopparkittel 40 sk., en tappeskål av koppar 16 sk., en furukista utan lås 24 sk., en hemkvarn 12 sk., 2 gamla spinnrockar 24 sk, ett väggur med fodral 2 rd, m.m. Summa 13 rd., 26 sk.

Jag undertecknad haver i dag med sunt förnuft och moget betänkande försålt ovannämnde lösörepersedlar till Carl Johansson i Gräsryd för den plikt han utlade för mig, då jag blev lagligen dömd att betala för olovligt brännvins salu. För olovligt brännvins salu. Brändesten den 15 febr. 1790. Håkan Johansson själv hållit i pennan. Som närmaste vittnen intyga Sven Olofsson nämndeman. C. K. Ekman, kronohejderidare, Anders Bogren vid Mösjöos, Bengt Svensson i Barkulla.

Att uppträda som angivare mot sådana, som försyndat sig mot Kungl. förordningar mot bränning och minuterung av brännvin, kunde man lätt nog bli förmögen utav, men angivaren fick räkna med att röna mycken fiendskap. Ett exempel härpå hämtas ur 1800 års dombok:

Måns Bengtsson i Björboås hade instämt hejderidaren Lars Bökman att höras och närmare sig förklara över ett yttrande nyligen på Bygärdes gästgivaregård, att Måns Bengtsson icke skulle komma att äta julgröt och julkaka. Hejderidaren erkände att han haft ett slikt yttrande och undrat om icke Måns, som upphävit sig till brännvinsfiskal, snart lämnar världen, förmodandes likväl att härutinnan icke låge något straffbart eller ärerörigt och påstår därför böter för rättegångs missbruk jämte ersättning för onödigt åbrakte lagsökningskostnader.

Härvid anmärktes till upplysning, att Måns Bengtsson av K.B. fått ett slags tillstånd att åtala brännvinsmål och därvid åtnjuta kronobetjäningens beskydd och handräckning och att han bland andre även angivit hejderidaren Bökman för dylikt brott, som till detta ting blivit instämt men ännu icke förevarit.-

Dom: Bökman befrias från sitt i förhastande fällda yttrande men varnas att hädanefters taga sig till vara för dylikt obetänksamhet och noga ihågkomma att beskydd, angivare brott mot lagarna äga, samt att utlåtelse av åtalade beskaffenheten, även om de mera äga skämtets än ilskans stämpel, hos de okunniga gör ett skadligt och ofta farligt inflytande.

Att Måns Bengtsson icke var helnykter och av motvilja mot alkoholbruket bekämpande bränningen får man veta genom 1801 års dombok för st., sid. 693: Länsman Paulin hade instämt M.B. i Björboås att lagligen ansvara för det han överfallit kronorättaren Carl Jonsson i Gunna, under det han var stadd i utövningen av sin tjänst. Som svaranden nekade till brottslighet, anhöll åklagaren att som vittnen få avhörde saltbittersjudaren Anders Holm och betjänten Johannes Strömberg.

Anders Holm vittnade, att när han med biträde av rättaren Carl Jonsson förleden månad ovanför säteriet Apelnäs tog några brännvinspannor, var Måns Bengtsson även närvarande, och då Carl Jonsson avsides talade vid Andreas Toresson i Buarås, blev Måns ond, slog Carl

på munnen att han därav fick blodvite och föll omkull samt kallade honom kronotjuv, ävensom att Måns vid samma tillfälle var av starka drycker överlastad och i eder utfor.

Johannes Strömberg avgav lika berättelse.

Svaranden kunde icke frångå vad dessa vittnesmål innehålla men anhöll att i lindrigaste måtto bliva ansedd.

Dom: Då det av vittnesmålen upplyses, att svaranden icke i och för hans befattning Carl Jonsson åtalade tillfället honom överfallit utan att sådant skett i hetta, sedan svaranden funnit sig stött av ett hemligt samtal med Andreas Toresson, alltså prövar H.R. rättvist enligt 3 cap. 1§, 35 cap 2§ och 60 cap. 6§ mgb. och Kungl. förordningen av 1733 emot svalg (omättligt dryckenskap) och dryckenskap att endast sakfälla Måns Bengtsson för ett blodvite till 32 sk., för en ed i samkväm 1 rd 32 sk, för ett okvädningsord 24 sk och för det han av starka drycker varit överlastad 1 rd. 32 sk. böter.

Vid urtima (extrainsatt) ting i augusti 1801 berättades, att K.B. i länet genom extrapost till domaren tillkännagivit, att bonden Måns Bengtsson i Björboås i till K.B. ingiven skrift anført klagomål emot vice häradshövdingen och landsfiskalen Jöran Agardt Pettersson däröver, att han låtit försälja de på Måns B:s angivande i beslag tagne fyra brännvinspannor utan att förut dem sönderslå eller annorlunda obrukbare göra än medelst ett litet håls slående nära uppe vid ringen, som ej kunde hindra deras nyttjande, samt mot kronolänsman Paulin för att han dels hållit sig undan och icke kunnat träffas, då hans biträde till beslags görande å olovlig brännvinstillverkning påkallades, dels ett sådant biträde vägrat och i stället på allt sätt sökt dölja dylika förbrytelser och hindra deras upptäckande samt änteligen att han tillika med hejderidaren Lars Bökman den 8 sistlidne juli skall våldsammeligen uppbrutit dörren till Måns Bengtsson rum och därifrån borttagit en av honom hos hejderidaren Bökman i beslag tagen brännvinspanna, som just skall varit en av dem, vilka utan att göras obrukbara blivit av landsfiskalen Agardt Pettersson försålde.

Måns Bengtsson hade också angivit, att kronorättaren Carl Jonsson i Gunna alldeles vägrat äskat biträde vid ett brännvinsbeslag hos hejderidaren Bökman, vilket Måns själv verkställt.

Angivaren Måns B:n hade inställt sig biträdd av studenten Gustaf Warolin. Paulin var av sjukdom hindrad.

V. häradshövdingen Agardt P:n androg, att han till handelsbokhållaren Bergendahl i Borås försålt de hos Anders Torersson i Buerås i beslag tagne 4 st. brännvinspannor med begäran, att de skulle till brännvins bränning onyttige göras och sönderslås, varom han särskilt anmodat kopparslagaren Eneroth i Borås.-

Länsman Bökman hade insänt en skrivelse, vari han yrkat ansvar på Måns Bengtsson, ”som hos min broder hejderidaren Lars Gabriel Bökman efter dess avgivne skriftelige berättelse natten emellan den 6 och 7 i denna månad med sex eller sju soldater förövat hemgång samt borttagit en obrukbar gjord brännvinspanna med hatt, alltså skall det åligga Eder att på det nogaste undersöka och med berättelse såväl om pannans obrukbarhet som huruvida soldaterna ägt sina förmäns befallningar att biträda Måns i B. genast inkomna. Bosgården den 8 juli 1801. G.J. Bökman.-

Vidare förelåg en anmälan i anseende till länsman Bökman, att Måns Bengtsson förliden vår vid en uppboordsstämma i Fläskjum angivit genom Anders Assarsson i Sandlid, att

ett lönnbränneri var inrättat i Apelnäs hage, vilket oaktat kronobefallningsmannen försummade att därom göra vidare efterspaning. Herr B. svarade härtill, att han ur utsatta uppbördsstämmor i Örby och Hyssna sockar hindrades att förrätta beslag, vilket Måns B:n medger.-

På fråga om icke Måns B:n begärde nycklarna till bränneriet och talte vid hejderidaren Bökman, innan han bröt upp dörren till detsamma. Svarades nej.

Varolin anmälte att följande personer blivit till vittnen instämde nämligen fru Scherman, fru Frölich, fru Ekman och pigan Börta på Hällingsjö och som de alla förfallolöst uteblivit, påstod han böter å dem. Uppskov till den 22 aug. Då vittnade många att Bökman låtit bränna och sålt brännvin.

Utslag:- Och som hejderidaren Bökman, Anders Olofsson i Skogsgärde, Anders Jönsson i Stockabäck och Anders Andersson i Buerås genom flere i målet edeligen avhörde vittnens berättelser och eget vidgående blivit fullleligen övertygade att hava förliden vinter och vår anställt olovlig brännvinsbränning och försäljning, finner urtima häradsrätten i förmågo av Kung. Majts nådiga förordning av den 15 nov 1797 jämförd med Kungl. majts kungörelse och förbud emot brännvinsbränning av den 28 okt. förlidet år rättvist ålägga svarandena att vardera böta 66 rd. 32 sk. rgs, blivande de 4 brännvinspannorna, varmed olovlig bränning blivit anställd, dem fränkande samt böra krossas och obrukelige göres.

Kronobefallningsman Bökman hade till ht. 1801 anmält klockaren Sven Andersson i Rogården för olovlig brännvinstillverkning. Svaranden erkände att han denna sommar sig sålunda försett och därför underkastade sig laga plikt. K. Bef. tillkännagav att Måns Bengtsson i Björboås detta mål angivit och därjämte i beslag tagit den vid brännvinstillverkningen nyttjade pannan, ävensom svaranden anmälde, att han icke äger tillgång till böterna.

Klockaren dömdes till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd. Redskapen förklarades förbrutne, de skulle onyttig göras, försäljas och penningarna tillerkändes angivaren (Måns B:n).

Börje Johansson i Hindås hade förbrutit sig på samma sätt och fick samma straff.

I maj 1802 överbevisades Anders Andersson i Gräsyrd att olovligen ha försålt brännvin på söndagar, dömdes att böta 3 rd. 16 sk. och varnades att hädanefter för slik förbrytelse taga sig till vara till undvikande av en söndags stockstraff vid kyrkodörren.

Till st.1808 hade länsman Justus Himmelman låtit instämma Erik Bengtsson i Wärred Nedergården, Anders Jönsson i Stockabäck, Olof Olofsson i Furuberg Lillegården och nämndemannen Måns Svensson i Klockaregården med påstående att lagligen ansvara för det de för sina hemman nyttja, bruka och innehava större brännerinspannor än vartill de för sina hemman äro berättigade.-

Svarandena erkände till alla delar vad vittnena berättat, men som de varit okunniga om Kungl. Majts nåd. författning om brännvinsbränning samt den däruti stadgade pannerymd, varför de anhålla om befrielse från ansvar, men rätten prövade rättvist pliktfälla svarandena till 10 rds böter varje samt att vara förlustige deras brännvinsredskap, vilken bör på offentlig auktion försäljas och beloppet därav vid nästa ting uppgivas.

År 1808 ansökte hos K.B. Anders Andersson och Torsten Börjesson för ½ mantal Sandlid samt Erik Andersson och Olof Olofsson för ¼ mtl. Furuberg att i grund av kungl.

förordn. av den 15 juni 1800 få gemensamt gagna en brännvinspanna om 42 kannors rymd. H.R. fann skäligen tillstyrka.

Inför ht. 1808 uppvaktade Lars Eriksson i Gräsryd härads hövdingen med en skrivelse av innehåll: Förliden martii månad en eftermiddag inkommo å mitt bränneri Pehr Assarsson, Bengt Gustafsson och Anders Larsson i Gräsryd, Erik Jönsson i Gunna, Carl Svensson i Kyrkebyen, Bengt Larsson i Bråta red och Isaak Nilsson därstädes med förfrågan, huruvida jag ägde rättighet bränna brännvin, då dessa voro i saknad av tillräcklig föda, och ehuru jag sökte övertyga dem att dessa frågor icke med varandra ägde någon gemenskap, helst jag aldrig undandrager mig fattigas vård, såvida de kan arbeta sig in i den klassen (!), skedde dock under denna rubrik flere till tyckande låtsade anfall, varigenom hela denna pannan gick förlorad i avseende på bränningen, äntligen skedde då huvudattaquen, varvid brännvinspannan blev de segrandes, som alla voro med yxor försedda, verkliga byte. Förmodligen icke ense om rovet transporterades hon från den ena till den andra av nämnde personer, tills jag en lång tid därefter tillfrågades av Erik Jönsson i Gunna, om jag icke ville hava min panna åter, vartill jag svarade ja, så vida ni ställer henne på samma ställe, vareft hon togs, vilket skedde, men dock i så svagt tillstånd att hon till samma behov var för framtiden onyttig.- Och hemställer jag dessa brottslingars ansvarighet till domstolen om kronoaktors åtgärd men mitt egna lidande, såväl genom förlust av den återstående bränningstiden som varans skadande samt den under beslaget förlorade tillmäsningen anhåller jag i största ödmjukhet med 20 rd. få ersatt.-

Vid samma ting var Lars Eriksson i Gräsryd enligt domstolen beslut inkallad för att han nyttjat en övermålig brännvinspanna och sålt brännvin å sön- och högtidsdagar i minut. Lars Eriksson ville ej tillstå att hans panna, som han nyligen sönderslagit, varit övermålig men erkände försäljning å söndagar.

I domen heter det att Rätten ej finner skäl ålägga de anklagade något ansvar för att de samma panna utbrutit och under beslag tagit. Däremot prövade H.R. rättvist sakfälla Lars Eriksson för övermålig panna till 10 rd. och att vara densamma förlustig. Varjämte han för olovlig brännvinsförsäljning å sön- och högtidsdagar skall böta 10 rd. med åtvarning att framdeles taga sig till vara, såvida han utom böter vill undvika det i högtberörda författning utsatta stockestraffet.

Bränneriet på Smedstorp

Till st. 1811 hade brännemästarna vid Smedstorp Andreas Johansson och Bengt Bengtsson utverkat stämning emot sin husbonde brukspatron Jacob Dahl med påstående att han måtte åläggas med dem upprätta ordentlig räkning samt deras innestående avlöning från den 20 dec. nästlidet år till den 31 nästlidne mars enligt kontrakt med 32 skilling om dagen till vardera av kärandena utbetala, varemot herr Dahl genstämt ifråga om ersättning för 20 rd. 16 sk., vilka huvudkärandena enligt räkning voro honom skyldiga samt att de sistnämnda jämväl måtte tillförbindas att ersätta herr Dahl skillnaden i gradetalet av det brännevin, som de efter contract bort leverera emot det som de till honom lämnat.

Vid upprop äro Andreas J:n och Bengt B:n närvarande och för herr Dahl efter fullmakt bokhållaren Lindroth, ingivandes de förstnämnda en så lydande skrift:-

Vad 3:e paragrafen i contractet innehåller emellan oss och patron Dahl, är icke på minsta sätt fullgjort utan måste vi hela tre månader i djupaste vintertiden ligga på bara stenen utan minsta klädestyg antingen under eller att breda på oss, varför vi nu måst gå med en sjuklig kropp, varföre begäres av oss vardera 20 rd. rgs, felande fyrugn till karens förbättring och bärgning, pannehatten till drankpannan ehuru dageligen gjorde påminnelser så felaktig att muren genom dess läckning dageligen måst repareras, således torde såväl domstolen och varje annat rättsint människa finna vad mistning i bränneriet därigenom skulle förorsakas.

Genom patronens egen förseelse eller för svaga inrättning måste vi igenom för lite rum under drankepannan nyttja en så liten kittel innehållande blott 4 kannors rum, att vi måst vid varje panna skifta fyra gånger till vardera, således nödvändigt måst vid varje skiftning till och ifrån spilla 8 gånger spilla varje gång, det torde även domstolen jämte flere döma, vad därav kan bortgå och förloras. I stället för tunnerör och mäskerör, som äro outhärliga och till verket mycket förmånliga måst nyttjas, har vi själva fått gjort, vilket hade varit patronens skyldighet att tillsläppt och är visat ett stort fel till verkets förmon (!).

Vad kar och övriga inventarier vidkommer som nödvändiga till verkets fortgång, har vi måst på ett och annat sätt själva förskaffa, som är av Pehr på Apelnäs lånt tvenne kar, från Rogården tvenne ankar och en koppartratt samt av Erik i Backa en koppartratt. Rogården den 10 maj 1811. B. Bn. A. J:n.

Det häruti åberopade contractet företeddes och får på begäran i protokollet inflyta av följande innehåll: Imellan undertecknade är följande contract uppgjort och fastställt: Jag Jacob Dahl antager Andreas J:n och Bengt Bn att förrätta brännvinsbränning vid mitt bränneri på Smedstorp från detta års början till den 1 nästkommande april och framgent så länge ingen uppsägning av detta contract en månad förut skett på följande villkor:

1:mo Skall efter varje tunna råg och malt av 15 lispunds vikt levereras mig minst 18 kannor gott och försvarligt brännvin av sex graders styrka vid 20 gr värme och efter en tunna korn och malt av samma vikt minst 14 kannor dylikt brännvin. För varje kanna brännvin som mera levereras, betalas av mig 24 sk. riksgäldssedlar i donceur.

2:do Undfå Andreas J:n och Bengt B:n 32 sk. rgs om dagen vardera så länge bränningen varar samt kost lika med det övriga folket på Smedstorp, vilken kost för detta första kvartal sedan blivit dem överlämnad.

3:tio Få de bägge nyttja och bebo det lilla rummet i bränneriet, varuti kakelugn och eldstad uppsätts, så snart någon skicklig murare därtill kan erhållas.

4:tio En dräng från Smedstorp eller annan arbetskarl lämnas dem till veds framkörande och huggning samt att betjäna dessemellan i bränneriet, när så högst nödigt befinnas och när de omöjiligen själva kunna bestrida brännvinstillverkningen.

5:to Förbinda sig Andreas och Bengt att föra ett nyktert och beskedligt leverne i allt som vederbör hörsamma min inspektor på stället samt emot plikt av 10 rd. icke insläppa någon obehörig person i bränneriet så länge klarningen påstår, väl vårda elden

samt noga tillse att arbetet obehindrat fortgår och i rättan tid av inspektoren utfordra den nödige spannemålen till bränningen.

Där fick man således veta, att det var sädesbrännvin, som framställdes i detta bränneri; ännu hade man ej börjat använda potatis som råvara.-

Dessutom hade herr Dahl låtit instämma dess inspektor på Smedstorp Carl G. Wadst för att upplysa, huru många tunnor han till bränning låtit utlämna, anmälandes bemälte W., som personligen sig infunnit, att han till Andreas och Bengt på deras begäran utgivit 49 tunnor råg och malt, varföre de lämnat det antal kannor brännvin som uti herr Dahls ingivna räkning finnes upptaget, men huvudkärandena bestrida, det de erhållit mera än 47 tunnor samma säd, för vilken de på sig hava fullkomligen redovisat, ävensom de påstå, att som dörrarna till den kammare, varest det tillverkade brännvinet varit förvarat, under deras bortvaro av inspektoren Wadst blivit uppbrutne, samt sådant varit stridande emot det parterna mellan ingångna contract och denna åtgärd förorsakat, ett fat därstädes varande brännvin blivit fördärvat, så måste bemälte Wadst därför ensamt ansvara.-

I fortsättningen får man veta, att man beräknat erhålla 18 kannor brännvin per tunna och en kanna brännvin värderades till 1 rd. 4 sk.

Vid ht 1811 "företogs uppskjutna målet mellan brännvinsmästarna på Smedstorp samt deras husbonde herr Jacob Dahl å andra sidan angående skuldfordran m.m. Parterna anmälte att de numera träffat förening, så att alla räkningar dem emellan till denna dag äro avslutade, därvid H.R. för sin del låter bero.

Till samma ting hade kronolänsman Himmelman instämt brukspatronen Jacob Dahl med påstående om ansvar för det han vid sin egendom gagnat större brännvinspannor, än han vid mantalsskrivningen och taxeringen uppgivit och varigenom Kungl. Majts och Kronans rätt blivit undanhållen och förminskad.

Svaranden inlämnade följande anförande och handlingar:

Högädle Herr Lagman och Wällovliga Häradsrätt. Efter förrättad mätning av mina tvenne brännvinspannor vid en företagen reparation och ommurning i bränneriet sistlidne sommar befunnos dessa pannor tillsammans utgöra 35 kannor mera än vartill de blivit angivne vid taxeringen förlidet år, då de av mig uppgåvos till samma storlek eller 170 kannors rymd, som de kort förut blivit beställda hos kopparslagaren Klinchow i Göteborg enligt den härhos bifogade bevis. Så snart detta förhållande blev mig bekant, anmälde jag det hos K.B. med förfrågan, huruvida det lediga kokerum i dessa pannor, som befanns utgöra åtskillnaden i kannerymden borde taxeras eller icke, alldenstund Kungl. författningen den 12 juni 1810 sådant ej uttryckligen föreskriver.- Då jag genom K.B:s resolution av den 5 maj ålades erlägga avgift för fulla pannerymden, blev nämnda avgift för sistlidna året av mig betalt.-

Kronoåklagaren medgav att herr brukspatronen är alldeles oskyldig i detta mål och att han icke uppgivit mindre pannerymd än han begagnat för egen räkning och till Kungl. Majts och Kronans skada, utan att kopparslagaren Klinchow varit vållande till förseelsen, men kronoåklagaren yrkade icke desto mindre slut i målet och att brännvinspannorna anses förbrutne.

Utslag: Alldenstund det blivit upplyst, att herr brukspatron Dahl förlidet år vid dess säteri Smedstorp gagnat tvenne brännvinspannor, som vid skedd mätning funnits innehålla 35 kannors större rymd än han vid mantalsskrivning och taxering uppgivit, så finner domstolen i grund av § 4 i Kungl. förordn. om brännvinsbrännerierna i riket under den 13 juni 1810 rättvist döma honom förlustig av dess innehavande tvenne pannor, som tillsamman innehålla 205 kannor, skolandes dessa pannor på offentlig auktion försäljas och penningarna därefter sålunda fördelas, att 2/3 tillfalla åklagaren och 1/3 Björketorps sockens fattige.

Litet senare skrevs i domboken: Med företett auktionsprotokoll styrkte landsfiskalen Himmelman att de på åtal av honom herr brukspatron Dahl frändömde tvenne brännvinspannor försålt för

Här verkar det som det saknas avslutande info om Smedstorp bränneri

Tobak

Att röka tobak ansågs onödigt. Betänkligt var också att importen av tobak drog pengar ur landet. I stor utsträckning fyllde man likväl tobaksbehovet genom inhemsk odling. En kunglig förordning av den 15 mars 1716 förbjöd alla, som ej fyllt 21 år, att röka vid 3 daler smts vite eller en söndags sittande i stocken vid kyrkodörren. Och äldre personer måste betala en särskild avgift till staten för ”tobaks bruk och nyttjande,”

Vid vt. 1750 kände länsman Lars Holmsten till drängen Nils Svensson i Backa för tobaks rökande med påstående, att han gjort sig brottslig såväl till den plikt, som kungl. förordningen om minderårigas tobaksrökande som angående konsumtionsaccisens därför erläggande, stadgar.

Svaranden kunde väl icke förneka, att han någon gång rökt tobak men unskyllade sig att han allenast brukat tobaken till svår tandvärks och andra honom esomoftast påkommande flussjukdomars fördrivande och som han det såsom läkedom för sig men icke ständigt brukat, så påstod han bliva fri från den å honom påstodde plikt.

Käranden androg häremot munteligen huruvida den couren medelst tobaks rökande efter föregivande kan ursäktas minderåriga ifrån plikt, det hemställes till Tingsrättens gottfinnande, påminner dock det därjämte, att under ett slikt skenbart föregivande kunde var och en minderårig, som med tobaks rökande blivit beträdd, sitt brott bemantla, dock har svaranden ännu ej gittat besvisa, det han av tandvärk varit besvärad och således kan detta icke lända honom till befrielse från den av mig å honom påstodde plikt.

Nils Svensson begärde uppskov till nästa ting med målet, då han ville framföra några vittnen till sitt försvar, vilket beviljades. Vid följande ting presenterades tre hustrur som vittnen. Kirstin Eriksdotter i Västra Hulta utsade, att hon om svarandens ständiga tobaksrökande eller tandvärk ej har sig vidare bekant, än att han för någon tid sedan kommit till henne i tanka att begära det hennes man eller fader ville uttaga en tand på honom, som beklagade sig över en häftig åkommen tandvärk, men som ingendera av dem var hemma, så gick han därifrån och tog tången med sig, på det han kunde få någon annan, som tog ut tanden för honom.

Gunla Larsdotter berättade, att då svaranden för någon tid sedan kom till hennes man och rådfrågade sig, vad medel han till sin då havande tandvärks fördrivande bruka skulle, har han uppå bemälte hennes mans givne råd att därför bruka tobak, efter han sade sig densamma förr icke brukat, rökt med dess pipa, men som han beklagade sig att det honom intet ville hjälpa, så gav han pipan ifrån sig.

Pigan Elisabet Eriksdotter inkom och berättade, att svaranden kommit till henne, som var på vägröjningen, med begäran att hon ville taga hem med sig den tången, som han hos hennes syster lånt, men intet har hon sett honom röka tobak.

I utslaget heter det: Ehuruval svaranden drängen Nils Svensson i Backa, som ännu icke upphint 21 års ålder, bevist det han icke ständigt eller av elak vana rökt tobak utan endast någon gång därmed att fördriva tandvärk, vilken honom som oftast påkommit, dock som Kungl. förordningen av den 16 sept. 1741 strängeligen förbjuder allt tobaks rökande för den, som icke till laga ålder kommit, fördenskull kan H.R. honom för desse 2 daler smts böter icke befria utan prövar skäligt honom därtill att sakfälla. Förmår han ej gälda dessa 2 daler, sitte han två söndagar i stocken.

Vid st. 1775 tilltalade häradskrivaren David Frölich Bengt Persson i Rävlanda Mellomgården samt torparen under Smedstorp Erik Jönsson ”för att de icke angivit sig till tobaksavgiftens erläggande.”

De anklagade anförde att de enligt 1770 års kungl. förordning om befrielse från personella utskylder trott, att de även från tobaksavgiften voro frikände samt således då 1773 års kungl. förklaring över nämnda förordning utkom, om rätta begreppet härav okunnoge, vid mantalsskrivningen 1774 hos commissarien anmält att de rökat tobak samt förfrågat sig, om de därför skolat någon skatt erlägga, vartill commissarien svarat, att den som vore frikänd från ett borde även från annan utskyld njuta befrielse, varpå han icke heller till denna avgiften dem uppförde.

Kopparbruket Cathrinefors

Ett industriellt företag lokaliserat itll Bugärdes mark tycks ha satts igång vid sekelskiftet och nämnes i domboken första gången i februari 1801. Det heter i §97: Kopparsmeden Bäck i Bugärde hade till detta ting låtit instämma gästgivaren Brobäck och dess hustru Lovisa Erasmi därstädes med påstående att lagligen böta för det de emot kåranden i okvädinsord utfarit. Svarande hade ej infunnit sig. Uppskov.

Och i §98: Gästgivaren Brobäck och dess hustru Lovisa Erasmi i Bygjerde voro till detta ting instämde av kopparsmeden Bäck därstädes för det de en afton förleden kväll emellan klockan 6 och 7 överfallit kåranden. Nämndemannen Karl Jonsson i Gunne inställde sig såsom ombud för kåranden men båda svarandena frånvarande utan att förfall anmäla. Uppskov.

§ 101. Kronolänsman Paulin tilltalar fabriksmeden på Cathrinefors Johan Bäck 1:0 för det han den 22 juli sistlidet år skolat överfallit gästgivaren Jonas Brobäck å öppna landsvägen med hugg och slag samt honom okvädat och skuffat samt vid samma tillfälle eftersprungit Brobäck och med en yxa sökt göra honom skada. 2:0 för det Bäck den 28 augusti sistlidet år

okväden och skuffande ofredat Brobäcks hustru Lovisa Erasmi, då hon var stadd uti ärende hos inspektören Björkelund samt av en bytta tillfogat henne flere slag och utöst över henne orent vatten, därigenom hennes kläder blivit skadade för 5 rds värde.-

No 102. Tilltalades kopparsmeden Johan Bäck av kronolänsman Paulin under påstående om plikt och ansvar för det han förleden november månad ofredat inspektören Björkelund om en natt, sönderhuggit dörren och utlåt sig vilja hugga ihjäl Björkelund, ävensom för det han den 7:de sistlidne december efter nattvardens anammande under eder och svordomar, hugg och slag Björkelund överfallit samt kallat honom och dess hustru tjuvar och skälmar. Svaranden lät sig ej avhöra.

I 1801 års dombok hittas även följande protokoll (sid. 1023): År 1801 den 15 nov. inställte sig å tingsstaden Fläskjum undertecknad anscultant i Kongl. Majts och Rikets höglofliga Göta Hofrätt samt särskilt tillförordnade domare uti de mål, som under loppat av ett år i den häradshövdingen högädle herr Samuel Ståhl nådigt anförtrorde domsaga kunna förekomma och i någon måtto röra herrar brukspatronen Georg Brink samt handelsmannen Brink, varvid följande nämndemän såsom biträde sig infunno - att till följe av herr vice häradshövdingen och landsfiscalen Göran Agardh Pettersons samt Carl Larsson i Björketorp å herr brukspatronen Georg Brink uttagne stämning, för det han skolat vid dess bruk Katrinefors nedsmält myntade kopparslantar, varförutan Carl Larsson yrkat dess rättighet att behålla 14 stycken av honom å nämnda bruk i beslag tagne med kopparslantar fyllde fjärdingar, detta mål vid urtima ting denna dag upptaga och därmed vidare lag likmätigt förfara.

I en skrivelse från G. Brink heter det: Å herr vice häradshövdingen och landsfiscalen Agardh Petterssons i anledning av angivelser gjorde instämning får jag äran genmäla, att vad först beträffar de omstämda 14 fjärdingar, så försvinna de desto mer undan min ansvarighet, som icke bevisas kan, att samma mig tillhör, utan lära ägarna, som under förslen från Göteborg fått lov insätta dem vid bruket, intill dess om avhämtningen därifrån kunde föranstaltas, själva nu komma tillstädes.

I andra frågan kan ingen vara så alldeles okunnig, att han icke vet, det alltsedan 1776 års myntförändring skedde, koppar upphört att vara rikets mynt och att silver då i stället blivit efter 1775 års myntvalvation antaget, och det så alldeles att intill och med det representativa myntet i banco och riksgälds sedlar är ställt på speciemynt.

I anledning härav har och Kongl. Majt efter det koppar år 1776 upphörde att vara rikets mynt, följande år genom dess nådiga förordning av den 29 oct. 1777 allmänneligen tillåtit den förut år 1748 förbudne utförsel och nedsmältning av myntade större och mindre kopparplåtar, vadan om jag som jämte åtskilligt av utländske kopparpenningar skulle hava låtit smälta myntade kopparplåtar, halvöror och slantar, vilka ej äro annat än mindre myntade kopparplåtar, jag i alla fall ej kunnat därigenom begå något olaglighet, helst koppar och däribland havlöror och slantar icke äro rikets mynt utan blott poletter och därför uti Kongl. taxan för Stora sjötullen av år 1779 anses i likhet med andre till utförsel tillätne persedlar såsom en vara, som till främmande orter får utskeppas, i anseende till vilket allt och då ingen olaglighet mig kan bevisas, jag ödmjukast påstår rättvis befrielse från käromålet. Georg Brink.

Efter uppläsande vara herr brukspatronen uppå av domstolen gjord fråga erkände, det han vid dess ägande bruk Katrinefors nedsmält 100 rd. i kopparslantar, men parterna voro

med detta erkännande icke nöjde utan återopade till vittnen Kjerstin Bengtsdotter och Gunilla Månsdotter i Bygjärde.

Kerstin förklarade, att hon ej härutinnan kunde ge någon upplysning och Gunilla hade endast vid ett tillfälle, då hon var på Katrinefors för att älta ler, sett dörren till bruket igenstängas men vad där förhades, kände hon inte till.

Måns Carlsson i Hofdaby hade, då han för två år sedan var på Katrinefors, blivit varse en thepanna, vilken han lyftade, då därvid utföllo några kopparslantar, men han vet ej, om i denna panna voro flere sådane, dock märkte vittnet henne vara mycket tung. Den numera avlidne kopparsmeden Åberg ryckte hastigt pannan från vittnet under utlåtelse, att han ej skulle befatta sig med vad honom icke anginge och kastade pannan därefter in i smältugnen.

Olof Börjesson i Kjärsgräde (Kärrsgräde ligger liksom Huvdaby i Härryda socken) vittnade, att då han för omkring ett år sedan var på magasinet vid Katrinefors bruk, då även brukspatronen var närvarande, såg vittnet utur en halv tunna tömmas såväl kopparslantar som skrot av koppar men vet att i denna tunna innehölls en fjärding kopparslantar och tar även på sin ed, att dessa slantar utgjorde en summa av 50 rd. Ävenledes har vittnet vid ett annat tillfälle sett en thepanna vid bruket, den vittnet med säkerhet kan säga innehöll 2 rd kopparslantar.

För att vinna slut i målet erkände nu svaranden att han inalles nesmält 150 rd. myntade kopparslantar, med vilket erkännande kärandena ansågo sig nöjde.

Åklagaren påstod, att sedan Brink erkänt den åtalade förbrytelsen, han måtte åläggas utlämna materialier av de nedsmälte 150 rd. samt att böta denna summas fyrdubbla värde i banco enligt Kongl. förbudet emot kopparplåtars nedsmältning under den 31 maji 1748 samt påstod sig äga en ostridig rätt till böterna.

Och häradsrätten förklarade Brink skyldig genast utlämna den av de nedsmälte kopparslantar blevene materien eller, om den icke finnes i behåll, dess värde i banco erlægga samt detta värde i samma mynt fyradubbelt böta sig bestigande till 600 rd., vilka böter skola tillfalla herr vice häradshövdingen och landsfiscalen, som detta brott först genom stämning lagligen åkärat.

Till hösttinget 1803 hade Håkan Nilsson i Härryda instämt kopparsmeden Bäck i Bugjerde i påstående att utbekomma återstående tjänstehjonslön med 3 rd. 40 sk.

Då målet påropades infant sig för käranden nämndemannen Måns Svensson i Dahlagården och för svaranden Karl Jonsson i Gunna, vilken senare bestridde skulden med tillkännagivande att densamma redan är gottgjord och att dess huvudman i stället har att fordra av käranden 1 rd. 2 sk., till bevisande varav han ingav en så lydande räkning:

Räkning med drängen Håkan Nilsson, Debet: Bekommet på dess lön kläder och penningar tillsammans räknat 4 rd 8 sk. Dessutom ett par gamla stövlar 36 sk, en nattkappa 16 sk, förlorat i Göteborg för mig contante penningar 1 rd 36 sk samt en planebok (plånbok) 12 sk. Summa 7 rd. 2 sk. Credit: Erkände Håkan N:n att dess lön skulle vara 6 rd. 39 sk. Saldo skyldig mig som han bekommet över 1 rd. 2 sk. Summa 7 rd. 2 sk. Catrinefors bruk den 17 sept, 1803. Johan Bäck.

Kärande ombudet bestridde den ingivne räkningens riktighet och anhöll till bevisande av käromålet om anstånd med målet till nästa ting. Uppskov.

Till vintertinget 1805 hade handelsmännen Sparreström och Lindström i Göteborg låtit instämma bruksinspektoren Johan Björkelund vid Cathrinefors med påstående att utbekomma 9 rds skuldfordran, varandes nämndemannen Carl Jonsson i Gränna såsom ombud för käranden tillstades. Svaranden lät sig icke avhöra. Som han därigenom lämnat kravet obesträtt, dömdes han att gottgöra kärandena de 2 rd med 6 % ränta.

Sedan läser man i domboken för tinget i maj 1810: Inlämnades följande till rätten: Jag Georg Brink gör härmed vitterligt att jag till min kära måg herr brukspatronen Jacob Dahl upplåter och försäljer min i Björketorps socken ägande kopparhammare Cathrinefors med därtill anslagne $\frac{1}{2}$ hemman frälse Bugärde, $\frac{5}{16}$ kronoskatte hemmanet Hall, $\frac{1}{2}$ hemmanet Sandlid samt $\frac{1}{3}$ krono skatte hemmanet Barekulla emot en betingad och redan erlagd köpeskillning 5000 rd. riksgäldssedlar.

Stina Larsdotter vid Cathrinefors hade till ansvar inkallat smeden Åberg därstädes för det han skyllet kärande för tjuv men som denne svarande nu varken kom tillstades eller lät förfall anmäla, fann rätten sig föranlåten uppskjuta målet.

Till vt. 1811 hade brukspatronen Jacob Dahl uttagit stämning på bonden Andreas Bengtsson i Hall uti påstående att den senare måtte åläggas i anledning av dess utgivne förbindelse av dem 9 mars nästlidet år för kärandens räkning vid Cathrinefors kopparhammare leverera 30 famnar ved. Dahl hade också stämt Måns Bengtsson i Gislå, vilken enligt förbindelse den 11 april 1804 åtagit sig att till Cathrinefors kopparhammare leverera tio famnar ved, vartill rätten nu dömde honom skyldig.

Efter stämning yrkade vid ht 1811 inspektoren Johan Johansson på Katrinefors att Sven Persson och dess hustru Britta Börjesdotter i Kåhult måtte åläggas visa lovlig åtkomst till en kopparplåt, som käranden av dem sig tillhandlat, infinnande sig parterna vid upprop, av vilka svaranderna medgävo att de till käranden försålt en 4 dalers kopparplåt om $6\frac{1}{2}$ markers vikt, samt åtogo sig bevisa, att densamma blivit av hustru Britta upphittad på landsvägen emellan Erikstorp och Brändesten.-

År 1811 hade hovrättskommissarien och kronolänsmannen J. Himmelman instämt inspektoren Johansson på Cathrinefors med påstående att han efter lag måtte plikta och ansvara för att han 1: nedrivit kronoskogvaktarens Enelunds (i Bygärde) kvarn, uppbrutit kvarndörren och förstört en del av Enelunds spannemål, som i kvarnen förvarades, 2:0 för att svaranden olofligen sålt brännvin och 3:0 för att inspektoren nyttjat falsk mått och vikt. Inspektoren erkände att han sålt brännvin i minut men bestridde såväl att hava nyttjat sådana vikter, ävensom att hava förstört eller borttagit någon spannemål men väl gjort kvarnen onyttig i grund av nedanstående från herr brukspatron Dahl givna orderes så lydande:

Som det blivit mig berättat att den vattubrits, vi lida vid kopparhammaren, mycket skall härröra därav att vattnet vid smidningen icke uppstämnes som sig bör utan användes dessemellan till den ner omkring bruket belägne husbehovskvarnen, vilken oordning jag hade trott att ni såsom på stället boende skulle förekommit och hindrat, allra helst som ingen av mina underhavande äger rättighet att begagna denna kvarn oftare än under påstående smältning och smidning och då ni nogsamst bör kunna inse vad stor skada och förfång för bruket uppstå skulle, om en eller annan finge lov att fritt husera med vattnet som honom behagade, så är härmed min befallning att denna mig tillhörande kvarn skall nedtagas och bortflyttas från det ställe, där hon nu står och får hädanefter vidare på detta ställe begagnas,

vilket ni antyder såväl Enelund som smederna eller andra, som kunna betjäna sig av henne och anvisa dem att hädanefter gegagna Smedstorps kvarn till sina mälder, om de så åstunda. Inventarierna till kvarnen tagas i förvar tills jag framdeles anvisar det ställe, varest de skola begagnas. Jacob Dahl.

Åklagaren anhöll att som vittne få avhöra Abraham Jonsson på Brändesten, vilken berättade att han icke äger annan upplysning om detta mål än att svaranden äger en kopparkanna men känner ej om den håller riktigt mål eller ej.

Åklagaren ingav följande bevis: Sedan jag nu blivit stämd att vittnesmål avgiva emellan herr Himmelman och inspector J. Johansson rörande falskt mått, så får jag anföra att förlidet år 1810 kort före jul försålde jag till nämnde inspektör brännevin. Jag innehade 26 kannor, men efter hans mätning frånmätte han mig 3 och 1/8 kanna. Jag begärde att brännevinet skulle uppmätas i det krönte bleckstopet, vilket han förnekade utan mätte brännevinet i en kopparkanna, som jag fann vara för stor.- Vilket jag med livlig ed kan bestyrka. Anders Gunnesson i Surtedal.

Åklagaren begärde att som vittnen få inkalla inspektören Wadst på Smedstorp, Eric Gunnesson i Surtedal, Anders Jönsson i Kåhult m. fl. Uppskov:

Vid ht 1871 dömdes inspektören att för olovlig brännvinsförsäljning i förmåga av Kungl. förbuden den 10 juni 1810 böta 39 rd. 16 sk.

Vid ht 1814 företogs instämnda målet mellan bruksdrängen Eric Andersson vid Katrinefors kärande samt Bengt Andersson och Bengt Larsson i Hufvaby svarander angående fordrad ersättning för att svarandernas svinkreatur uppätit och fördärvat ett kärenden tillhörigt potatoesland med tre skäppers utsäde. Parterna anmälde, att målet nu vore i godo bilagt, varvid rätten lät bero.

Vid st. 1816 anklagades drängarna vid Cathrinefors Olof Toreson, Bengt Ericsson och Johannes Larsson av Andreas Olofsson på Brätared för att de den 5 sistlidne mars, då käranden av sin husbonde var anbefalt köra ved ur skogen, honom överfallit och slagit samt fråntagit honom hatten och lagt snö i den, varefter de med våld satt hatten på kärandens huvud. Anders Andersson i Sandlid vittnade att de anklagade slagit Andreas, tvenne gånger fråntagit honom hatten, fyllt den med snö och därefter satt den på hans huvud och hållit den kvar där så länge, att det rann vatten ned å hans hals och av den kyla vattnet förorsakade märkte vittnet att Andreas skalv i hela kroppen. Andreas blev av denna våldsamma medfart sjuk, så att han i två veckor ej kunnat förrätta sin dagsverken på Cathrinefors, utan hava de blivit verkställda av han fader.-

När målet senare åter upptogs tillkännagavs att det blivit i godo bilagt, varvid häradsrätten lät bero, men som de vid sista ting avhörde vittnen intygat, att svaranderna begått slagsmål och våldsamheter, så varder målet utställt till kronolänsman Hindrickssons åtal och beivrande.

I domboken för ht. 1820 finner man ett utdrag ur auktionsprotokollet hållet å framlidne brukspatronen herr Jacob Dahls konkursmassas fastigheter på Smedstorp den 5 sept. 1820. Om auktionsvillkoren meddelade däri: Cathrinefors kopparhammar tillika med gästgivaregården Bygärde och därtill hörande såg i det stånd dess egendomar befinnas samt om köpare så åstundar kan Sandlid och Hall gå under ett köp och säljas med den rätt massan samma innehaver och smidesrätt för närvarande 150 skeppund för hammaren. Tillträdet kan

ske genast efter erlagd köpeskilling, vilken på det sättet erlägges att Thorins sterbhus delägare som första inteckningsinnehavare i dess egendomar utbekomma 3000 rd. banco, men Bohus läns hushållssällskap, som har andra inteckningen i hammaren och övriga nämnda hemman låter emot första inteckning deras fordran 2000 rd. innestå.- Däremot gästgivaregården Bygärde får ej förrän nästa påsk 1821 mottagas jämte jorden därtill är arrenderad till nämnde tid.- Med dessa egendomar följer uti samma köp, dock mot betalning till massan, tre kolmilor liggande uti skogarne och de kol uti kolboden vid hammaren mot 250 rd. rgs.

Utbjudes nu tillsammans hammaren, Bygärde, Sandlid och Hall till 11000 rd. rgs och anmärkes att Hall skall hava en torpare på dess ägor, detta torp följer med Hall och med samma sågen som finnes på torpets grund tillika med arrendet av sågen från Michaeli till påsk.-

Cathrinefors kopparhammare och såg jämte Bygärdes gästgivaregård ½ mtl. frälse inropades av herr brukspatronen Lindberg för herr J.G. Lindbergs (på Viskafors) räkning för 4,134 rd. rgs, vilket därefter med klubbslag fastställdes.

Hall 5/16 mtl kr.sk., såg och torp inropades av herr brukspatronen Lindberg för 2,020 rd. rgs.-

Förenämnde av mig gjorda inrop av hemmanet Hall 5/16 mtl med tillydande torp och såg överlättes på Carl Larsson i Wärred Östergården emot samma köpeskilling 2,020 rd. J. L. Lindberg.

Sandlid, ½ kr. sk., inropades av nämndemannen Andreas Olofsson i Skogsgärde för 400 rd. rgs.

Vid st. 1821 företeddes följande ansökning: Till Bollebygds vällovliga Häradsrätt: Vid min ägande kopparhammare Cathrinefors är jag sinnad anlägga en tullmjölkvarn om ett par stenar med överfall, vartill jag är uppmuntrad av flere grannar däromkring i anseende till det långa avståndet från närmaste tullkvarnar och därav följande svårighet att få sin säd förmald. Jag får därför ödmjukeligen anhålla att Högädle Herr Häradshövdingen och Lovliga nämnden ville utsätta dag till synens förrättande på stället och ämnets vidare beprövande. Wiskafors den 24 sept. 1821 J.G. Lindberg.

I domboken för ht 1836 berättas att den 10 sept. har häradshövdingen med biträde av nämndemännen Per Jonsson i Björketorp och Olof Andersson i Kärret synt och värderat nedannämnda åbyggnader i Cathrinefors bruksegendom, tillhörig herr brukspatronen J. G. Lindberg, vilka åbyggnader efter av domaren i orten den 22 nov. 1814 upprättad värdering blivit den 27 jan. 1816 brandförsäkrade i Allm. brandförsäkringsverket för byggnader å landet under no 10011 för 11390 rd., Därefter detta belopp den 3 october 1820 blivit nedsatt till hälften å alla husen eller 5695 rd.

Ett karaktärshus 21 ¾ alnar långt, 15 al. brett och 5 ¼ al. högt, m. flygelbyggnad 29 ½ al. lång, 11 ½ al. bred, 5 ½ al. hög, en ladugård 29 ½ al. lång, 10 ½ al. bred, 5 al. hög, en ladugård 12 ½ al. lång, 9 ½ al. bred och 4 ½ al. hög, en kopparhammare 25 al. lång, 19 ½ al. bred, 12 al. hög med allt behör, en kolbod 15 ½ lång, 10 ¼ al. bred och 14 al. hög samt en sågkvarn 21 al. lång, 12 al. bred och 5 al. hög med tillbehör, befunnos alla i väl underhållet och gott stånd i överensstämmelse med nämnda värderingsinstrument, varemot de under no 9 anmärkte broar, som upptagits i värde till 100 rd. samt de under no 5,6,8 ock 10 beskrivne hus nämligen en ladugård, en bod, en smedja och en husbehovskvarn blivit nedrivne och bortröjde

och är i stället för smedjan no 8 en annan uppförd 43 ½ al. ifrån kopparhammaren samt indelad till smedja och kolbod i två rum, på vilket hus herr brukspatronen Lindberg önskar få överflytta den å huset no 8 erhållne försäkringsrätt. Detta hus befanns vara på behörig stenfot uppfört med gavlerna i norr och söder av grantimmer och täckt med tegel å läkten, 14 ¾ al. långt, 9 ¼ do brett och 4 ¼ al. högt till takfoten samt brädfodrat på södra gaveln, Hela stommen värderas till 50 rd, takresningen med tegel till 71 rd, muren i smedjan till 16, en smedbälg 13, en smedkubb med städ till 13 rd. 16 sk. Sa 165 rd.

Husförhörslängden upptar vid 1840-talets början blott tre kopparsmeder på Katrinefors nämligen August Norling, Bo Wallin och Carl Magnus Wallin.

I oktober 1842 skrevs i domboken: Nämndemannen Lars Andersson i Rävlanda företrädde och ingav en den 1 sistlidne augusti i två ex. upprättad bouppteckning efter avlidne kopparsmeden Boo Wallin vid Katrinefors bruk, därav inhämtas att bemälte avlidne, som var född 1777, såsom sterbhusdelägare efterlämnat jämte änkan Hanna Wallin med henne i livstiden sammanavlade sex myndige barn, nämligen sönerna kopparslagaremästarne N.P. Wallin och A.Wallin vid Katrinefors, klensmedsmästaren O. Wallin, kopparsmedsmästaren C.M. Wallin och färgaren K. Wallin jämte dottern M. Wallin gift med inspektoren S. Svensson i Bygärde samt ett boets tillgångar bestående endast av lösören ufförts till 860 rd. 14 sk och skulderna till 48 rd. 32 sk. banco.

Till ht 1848 hade stadsfiskalen i Kungsbacka J.P. Russberg uttagit stämning å avlidna kopparsmedsänkan Hanna Wallin på Katrinefors sterbhusdelägare. Käranden inställde sig genom fullmäktig nämndemannen Karl Larsson i Apelnäs samt svarandena S. Svensson och Carl Magnus Wallin personligen, av vilka Svensson svarade för N. P. Wallin, men Anders och Olof Wallin läto sig på intet sätt avhöra.

Stadsfiskalen hade skrivit: Ehuru arvingarna efter änkan Hanna Wallin genom en vid Bollebygd's häradsrätt nyligen avgjord arvstvist efter dess avlidne man Boo Wallin nogsamt känt och känna, att jag i egenskap av syssloman i färgaren Emanuel Wallins härstädes avträdde bo är skyldig att bevaka och uttaga det arv, som tillfallit honom efter dess moder Hanna Wallin, har det oaktat bouppteckning och arvskifte blivit förättat utan att jag hertill varit kallad eller om dödsfallet haft kännedom, vadan jag, med anledning härav nödgas å Em. Wallins kreditors vägnar anhålla om stämning å samtliga sterbhusdelägare efter Hanna Wallin att utbetala en för alla och alla för en den arvslott, som enligt arvskiftet efter nämnda änka tillfallit färgaren Emanuel Wallins kreditorer.

E. Wallin hade ägt hus och garveri i Kungsbacka värda 3375 rd., kontant och i lösören 278 rd. 42 sk samt i arvsfallne medel efter gäldenärens fader Bo Wallin 90 rd. 33 sk. Men hans skulder översteg tillgångarna med 1520 rd., därav till fabrikör J. Hedenlund i Borås 4,287 rd. 41 sk.

Är det som det gamla talesättet säger så, att smens häst och skomakarns käring har de sämsta skorna, bör väl inte en kopparslagare ha många kärl av koppar bland sitt privata bohag. Men det hade tydligen ”kopparsmedmästaren Boe Wallin vid Chatrinefors”, enligt efter honom år 1842 förrättad bouppteckning. I boet fanns: En orimmad (obegagnad) kittel om 23 skålpund å 18 öre skp värd 8 rd. 30 sk., en rimmad dito 21 skp., en dito dito 16 skp., ytterligare fem men mindre rimmade kittlar, en förtent kastrull med lock, en dito med järnskaft, en kastrull till, en polerad kaffekanna, en rödhamrad dito, en kruka, tre mindre krukor, nio

bunkar och fat, tre små skålar, två kaffekittlar, en fotpanna med kopparfötter, en dito med järnfötter, tre vattenspanner värda tillsammans 5 rd. 16 sk, två spottbackar, ett stop samt en nattpotta, som befanns väga nära 3 skp och upptogs till 44 sk (det gick 48 sk. på en riksdaler).

Men Wallin hade även haft diverse silversaker såsom en snusdosa värd 4 rd, ett fickur med dubbla boetter värt 12 rd, en beslagen sjöskumspipa 1 rd, 32 sk., två kalkar, två theskedar, ett hattspänne, ett par knäspännen, en tobaksnål med pung o.s.v.

Av tenn fanns tolv tallrikar, två djupa och tvenne flå (flata) fat, en soppskål, ett par ljusstakar, två förläggare skedar, ett stop en snipa.

Och mästare Wallin kunde åka som en herre, när han ibland var ute och rörde på sig. Han ägde en schäskärre med fotsack och puta värd 40 rd, en sele med töm och betsel 4 rd, en dito med lädertöm 3 rd, en bredsläde med fotsack 4 rd.

En boksamling ägde han också. Där fanns en bibel värd 3 rd, en huspostilla 32 sk, en Biblisk lustgård och Paradis lustgård, en bok Guds verk och vila, en hushållsbok och tolv stycken diverse böcker.

Han hade två kor, den ena värderad till 16 och den andra till 14 rd.

Därefter uppräknas en myckenhet klädespersedlar som exempelvis: En blå vadmals kappa 5 rd, 24 sk., en blå livrock 4, en blå livrock av kläde forad med skinn 6 rd. 24 sk, en grå sourtut 3,24, en sommartygsrock 2,24, ett par nya klädes byxor 6 rd, ett par dito av tvinnetyg, ett par blå vadmalsbyxor, en dito väst, en grå dito, en ny blå klädesväst, en gammal silkesväst, en dito av siden 40 sk. en dito av sommartyg, en grå jacka med 14 silverknappar uti 5 rd, en dito väst med 14 st. dito 2 rd, en svart väst, en blå jacka, fyra par gamla byxor, en svart hatt 1 rd, en mössa, tre gamla hattar, 14 st. lärftsskjortor, 4 st. av blaggarn, 6 par strumpor, ett par nya stövlar 2 rd, ett par sämre dito 40 sk. ett par gamla dito 16 sk, 5 nattkappor 39 sk., 2 silkedukar 32 sk.

Boe Wallin hade att fordra av färgerifabrikören E. Wallin i Kungsbacka sedan den 9 sept. 1835 ett kapital på 300 rd samt ogulden ränta härpå 117 rd. 40 sk. Men han hade också litet skulder, de uppgick till 48rd. 32 sk. Änkefru patronessan Lindberg på Wiskafors hade att fordra 21 rd, kopparslagaren N.P. Wallin i Kungsbacka 2 rd, drängen i huset Anders Bengtsson för ett par stövlar 4 rd samt de båda pigorna i huset var sitt par skor för 1 rd. 16 sk. stycket.

Bild på Ruinerna av Katrinefors kopparbruk 1961.

Om C. M. Wallin läses i kapitlet **Får**. Men han utmärkte sig mer än en gång. Så läser man i 1850 års dombok vt. § 10: Hemmansägaren C.M. Wallin i Björmlanda Snickaregården, Sätla socken samt hans hemmavarande söner Berndt Olof och Sven Peter anklagades för att de natten emellan den 5 och 6 april sistlidet år skola å Katrinefors kopparbruk ifrån kopparsmeden Anders Norling stulit 4 lispund och 12 skålpund smidd **koppar**, den de därefter försålt till kopparslagaren J. F. Nordeman i så kallade Majorna vid Göteborg.

Målsägaren uppgav att natten emellan den 5 och 6 april tjuvar avtagit taket å kopparsmedjan, genom taket ingått i smedjan och därefter sönderslagit väggarna av bräder till ett därintill inrättat kontor samt tillägnat sig ovannämnde koppar, som varit värd efter 11 rd. 5 sk. lispundet 51 rd 5 sk. banco och fick målsägaren nu med ed sanna riktigheten av detta värde.-

Samma dombok meddelar att häradrätten den 10 okt. 1849 beviljat inteckning i ½ mtl. frälse Bygärde med därtill hörande mjölkvarn samt Katrinefors kopparhammare och sågkvarn änkefru Gustava Lindberg till säkerhet för 1000 rd. Denna inteckning sattes i avseende på förmånsrätt efter den inteckning på 2666 rd, som handlanden J. C. Bäverman i Borås ägde.

Den 15 jan. 1851 kunde domstolen avdöma stöldmålet mot C.M. Wallin: H.R. prövar rättvist det skall Vallin nu stå tjuvsrätt såsom för första resans stöld och således böta det innehavande tjuvgodsets värde tredubbelt med 140 rd. eller om bötestillgång saknas avstraffas med 21 dagars fängelse vid vatten och bröd.

Vid tinget i januari 1854 talas om ”brudsidkaren J.C. Hagelqvists vid denna domstol anhängiggjorde konkurs, då gäldenären personligen samt allmänne åklagaren länsman Bruno infunno sig”.

Kopparsmeden A. Norling fordrade innestående lön för 1852- 155 rd. 36 sk rgs.

Bokhållaren Aug. Hellström begärde utfå med förmånsrätt innestående lön för 1852 – 75 rd. rgs.

Drängen Johannes Johansson hade att fordra 59 rd 4 sk. i tjänstehjonslön för sist året. Pigan Anna Jönsdotter krävde 26 rd. 42 sk. såsom återstående tjänstehjonslön, Men värre björnar fanns. Änkefru Gustava Lindberg fordrade 9000 rd. i grund av meddelad inteckning i hemmanet Bugärde med kvarn och kopparhammar. Fabriksägaren Sven Eriksson på Rydboholm hade att fordra 11,900 rd. rgs med ränta. Många fler fordringsägare anmälte sig, och skuldsumman befanns uppgå till 33,848 rd. Då den fasta egendomen värderades till 31,073 rd., torde fabrikörens ekonomiska ställning inte varit värre, än att konkursen kunnat undvikas. Men han begärde ej moratorium utan gav spelet förlorat. Man läser i husförhörlängden: J.C. Hagelqvist född 1805. Fru Lisa Cajsas, född Walström 1816. Barn Johan August f 1846. Knut Alfred f. 1845 o.s.v. (tio barn född under perioden 1837-54). Familjen utflyttad till Morghult Kaggegården i Bollebygd 1856.